

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

NATAŠA FORTUNA

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**ALI OBSTAJA POMANJKANJE IZOBRAŽENIH
DELAVCEV V SLOVENIJI?**

Ljubljana, april 2002

NATAŠA FORTUNA

KAZALO

UVOD.....	1
1. IZOBRAŽEVANJE.....	2
1.1. POJEM IN VRSTE IZOBRAŽEVANJ	2
1.2. POMEN IZOBRAZBE	3
1.3. VREDNOTENJE IZOBRAŽEVANJA	3
1.3.1. Individualno in družbeno vrednotenje izobraževanja.....	3
1.4. IZOBRAŽEVANJE IN GOSPODARSKA RAST.....	4
1.4.1. Odnos med izobrazbo, uspešnostjo organizacije in stopnjo rasti BDP	5
1.4.2. Ekonomski učinki izobraževanja.....	5
1.4.3. Izobraženost in tehnološki napredek	6
1.5. INVESTICIJE V IZOBRAŽEVANJE IN NJIHOV DONOS.....	6
1.6. KAKOVOST ŠOLANJA.....	8
1.7. NERAVNOVESJE IZOBRAZBENIH PROFILOV	8
1.8. ZAKAJ SO VIŠJE IZOBRAŽENI BOLJE PLAČANI?	8
1.9. ZASTAREVANJE ZNANJA.....	9
2. ANALIZA ČLOVEŠKEGA FAKTORJA V SLOVENIJI.....	10
2.1. ČLOVEŠKI FAKTOR.....	10
2.2. ZALOGA IN TOK KAPITALA IZOBRAZBE.....	11
2.3. KOLIČINA IN KAKOVOST IZOBRAŽEVANJA.....	11
2.4. KOLIČINA ZALOGE KAPITALA IZOBRAZBE V SLOVENIJI.....	11
2.4.1. Povprečno število let šolanja odraslih kot kazalnik dejanske izobraženosti prebivalstva.....	11
2.5. OCENA KVALITETE ZALOGE KAPITALA IZOBRAZBE NA OSNOVI PISMENOSTI ODRASLIH.....	14
2.5.1. Mednarodna in nacionalna raziskava o pismenosti odraslih.....	14
2.5.2. Rezultati raziskave o pismenosti in udeležbi odraslih prebivalcev Slovenije v izobraževanju	15
2.5.3. Vpliv ključnih dejavnikov pismenosti prebivalstva Slovenije.....	15
2.5.4. Primerjava Slovenije z drugimi državami glede na pisne dosežke odraslega prebivalstva.....	20
2.5.5. Napoved trenda minimalne izobraženosti slovenskega prebivalstva, ki omogoča funkcionalno pismenost.....	21
2.6. KOLIČINA TOKA KAPITALA IZOBRAZBE	24
2.6.1. Vključenost prebivalstva v izobraževanje	24
2.6.1.1. Vključenost prebivalstva Slovenije v vse tri ravni formalnega izobraževanja	25
2.6.1.2. Vključenost prebivalstva Slovenije v tretjo raven formalnega izobraževanja	25
2.7. KAKOVOST TOKA KAPITALA IZOBRAZBE.....	28
2.7.1. Javni izdatki za izobraževanje.....	28
2.7.1.1. Izdatki za izobraževanje kot delež v BDP	28
2.7.2. Značilnosti financiranja visokošolskega izobraževanja v Sloveniji.....	30
2.8. IZOBRAZBENI INDEKS	31

<i>3. POTREBE PO DELU, BREZPOSELNOST IN NESKLADJA NA TRGU DELA V SLOVENIJI</i>	33
3.1. OPREDELITEV POJMOV IN ZAJEMANJE PODATKOV	33
3.2. ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA TRGA DELA.....	33
3.3. DELOVNO AKTIVNO PREBIVALSTVO.....	34
3.4. POTREBE PO DELAVCIH PO SEKTORJIH DEJAVNOSTI	36
3.5. POTREBE PO DELAVCIH GLEDE NA STOPNJO FORMALNE IZOBRAZBE	36
3.6. POKLICNA STRUKTURA POVPRŠEVANJA PO DELU.....	37
3.7. DELOVNE IZKUŠNJE IN DODATNI POGOJI ZA ZAPOSILITEV GLEDE NA POKLICNO STRUKTURO POVPRŠEVANJA.....	40
3.8. POVEZANOST MED BREZPOSELNOSTJO IN STOPNJO IZOBRAZBE	42
3.9. NESKLADJE MED PONUDBO IN POVPRŠEVANJEM NA TRGU DELA....	43
<i>4. SKLEP</i>	45
<i>LITERATURA</i>	47
<i>VIRI</i>	48
<i>PRILOGA</i>	

UVOD

V sodobnih in uspešnih gospodarstvih je izobraževanje eno od najpomembnejših naložb in temeljni razvojni dejavnik. Izobraževanje namreč pomeni investicijo v človeka, torej tvori človeški kapital. Ker se tudi v Sloveniji zavedamo pomembnosti tega razvojnega dejavnika, je vprašanje iz naslova diplomske naloge zelo aktualno. Z namenom, da bi nanj odgovorila, sem oblikovala štiri temeljna poglavja.

V prvem poglavju opredeljujem različne vrste, pomen in vrednotenje izobraževanja ter vpliv izobraževanja in znanja na gospodarsko rast držav. Nadalje razmišljam o izobraževanju kot investiciji v človeški kapital in o donosnosti te investicije, kakovosti šolanja in pojavu neravnovesja izobrazbenih profilov glede na zahteve trga dela. Poglavje zaključujem s teoretskimi ugotovitvami o tem, zakaj so višje izobraženi večinoma bolje plačani, ter s problemom zastarevanja znanja zaradi hitrega tehnološkega razvoja in biološkega staranja ljudi.

Drugo poglavje je namenjeno analizi količine in kakovosti človeškega faktorja v Sloveniji, s pomočjo podrobnejšega vpogleda v naslednje kazalnike:

1. Povprečno število let šolanja kot kazalnik obsega zaloge kapitala izobrazbe.
2. Pismenost odraslega prebivalstva Slovenije. Na osnovi ugotovitev raziskave o pismenosti, želim z uporabo napovedi trenda odgovoriti na vprašanje, kdaj naj bi bilo odraslo prebivalstvo Slovenije, izhajajoč iz povečevanja njegovega povprečnega časa šolanja, dovolj izobraženo, da bi v povprečju doseglo funkcionalno pismenost.
3. Vključenost slovenskega prebivalstva v izobraževanje, ločeno za vse tri ravni izobraževanja skupaj, in za terciarno raven posebej, kot kazalnika količine toka kapitala izobrazbe.
4. Izdatki za izobraževanje kot delež v slovenskem BDP, ki kaže, koliko nameni država razvoju izobraževanja. V okviru te teme se dotikam tudi nekaterih značilnosti in nacionalno sprejetih ciljev visokega šolstva v Sloveniji.
5. Izobrazbeni indeks, ki se v okviru Razvojnega programa Združenih narodov izračunava tudi za Slovenijo.

Poglavje vključuje primerjave kazalnikov za Slovenijo in druge države (EU, kandidatke za vstop v EU, OECD).

V tretjem poglavju obravnavam trg dela v Sloveniji. Poleg opredelitev pojmov, povezanih s tematiko, se dotikam osnovnih značilnosti trga dela in razvoja delovno aktivnega prebivalstva. Obravnavam potrebe po delavcih po sektorjih dejavnosti, glede na stopnjo formalne izobrazbe in posamezne poklicne skupine kot jih definira Standardna klasifikacija dejavnosti. Poleg naštetega me zanima tudi število mesecev delovnih izkušenj in dodatna znanja, ki so jih delodajalci zahtevali pri posameznih poklicnih skupinah. Analiziram tudi za slovenski trg dela značilno strukturo registrirano brezposelnih glede na stopnjo izobrazbe in pogojev zaposlovanja različno izobraženih skupin prebivalstva, ki nam pokaže, katere so težje zaposeljive oziroma socialno bolj ogrožene skupine prebivalstva. Poglavje zaključujem z ugotovitvami o neskladju med ponudbo in povpraševanjem po delu.

V sklepu povzemam glavne ugotovitve diplomske naloge, ki kažejo na to, da pomanjkanje izobraženih delavcev v Sloveniji zagotovo obstaja.

1. IZOBRAŽEVANJE

Izobraževanje in znanje prebivalstva sta v zadnjih desetletjih v svetu močno pridobila na pomenu, kajti sodobna razvita gospodarstva se zavedajo, da ne morejo živeti v blaginji, če niso konkurenčna. Med različnimi proizvodnimi dejavniki (kapital (fizični, človeški), zemlja, delo, energija, material, kupljene poslovne storitve) pa je med najpomembnejšimi prav človeški kapital. Njegov obseg in kakovost se povečujeta z investiranjem denarja in časa v človeški kapital. Znanje prebivalstva in delavcev je za posameznike, podjetja in družbe, ki želijo biti uspešne, pridobilo že tako velik pomen, da danes govorimo o t.i. "družbi znanja" oziroma o "gospodarstvu, ki temelji na znanju" (Malačič, 2001, str. 430, 434-435).

Zaradi pomena izobraževanja so bili razviti mnogi kazalniki (nekaj jih predstavljam v drugem poglavju), ki so v pomoč pri spremljanju izobraževanja. Pri tem je potrebno poudariti, da gre večinoma za merjenje formalnega izobraževanja, neformalno izobraževanje pa zaradi težav pri statističnem spremljanju ostaja precej manj pregledno področje izobraževanja (Malačič, 2001, str. 430).

1.1. POJEM IN VRSTE IZOBRAŽEVANJ

Izobraževanje je načrtno in sistematično razvijanje človekovih potencialnih duševnih zmožnosti z njegovo lastno aktivnostjo in ob pomoči izobraževalnih sistemov (Leksikon Cankarjeve založbe, 1976, str. 378).

Vrst izobraževanja je mnogo, med temeljnimi pa so:

- formalno in neformalno izobraževanje,
- začetno in nadaljevalno izobraževanje oziroma izobraževanje odraslih,
- vseživljenjsko izobraževanje (učenje),
- šolsko in zunajšolsko izobraževanje,
- splošno in poklicno izobraževanje,
- izpopolnjevanje in usposabljanje.

Formalno izobraževanje je opredeljeno kot "strukturirano, kronološko urejeno izobraževanje, ki ga organizirajo osnovne in srednje šole ter univerze ali pa specializirane tehniške in visoke šole v posebnih programih za študente s polnim študijskim časom". *Neformalno izobraževanje* pa se nanaša na vse izobraževalne programe, ki ne zahtevajo uradnega vpisa ali registracije učencev, torej na programe zunaj uradnega šolskega sistema (Jelenc, 1991, str. 30, 46).

Začetno izobraževanje zajema izobraževanje otrok in mladine od vstopa v organizirane procese vzgoje in izobraževanja do opustitve izobraževanja s polnim časom. *Nadaljevalno izobraževanje oziroma izobraževanje odraslih* pa zajema vse nadaljevalno izobraževanje po končanem začetnem izobraževanju (Jelenc, 1991, str. 35-36, 74).

Vseživljenjsko izobraževanje (učenje) temelji na ideji, da izobraževanje ni enkrat za vselej dana izkušnja, temveč je proces, ki se mora nadaljevati vse življenje. Vseživljenjsko izobraževanje tako obsega namerno ter priložnostno učenje in pridobivanje izkušenj (Jelenc, 1991, str. 73-74).

Šolsko izobraževanje pomeni izobraževanje v okviru formalnega šolskega sistema, medtem ko *zunajšolsko izobraževanje* zajema vse izobraževanje, ki je organizirano izven formalnega šolskega in visokošolskega sistema, z izjemo poklicnega usposabljanja (Jelenc, 1991, str. 75).

Splošno izobraževanje je opredeljeno kot izobraževanje, ki je namenjeno razvijanju splošne kulture mladine in odraslih, za razliko od *poklicnega izobraževanja*, ki pomeni razvijanje specifičnih znanj in spretnosti, ki so potrebne za opravljanje določenega poklica (Jelenc, 1991, str. 51, 62).

Izpopolnjevanje pomeni poglobljanje, posodabljanje, dopolnjevanje ter razširjanje znanja in spretnosti, *usposabljanje* pa sistematično razvijanje znanja, ravnanja in spretnosti, ki so potrebne za obvladovanje določene naloge (Jelenc, 1991, str. 17).

1.2. POMEN IZOBRAZBE

Izobrazba ima dvojni pomen. Na eni strani je pomembna za družbo, ki želi gospodarsko rasti in zato skuša izobraževanje podrediti svojim gospodarskim ciljem, na drugi strani pa je pomembna za posameznika, ki želi od nje imeti neke koristi. Glede na to lahko rečemo, da "ima izobrazba določeno avtonomno funkcijo, ker je eksistencialna potreba posameznika in je zato tudi vrednota sama po sebi, ne pa samo vrednota glede na potrebe družbe. Ljudje so se in se še vedno izobražujejo, čeprav iz svoje izobrazbe ne potegnejo nobene materialne koristi" (Jerovšek, 1980, str. 80).

1.3. VREDNOTENJE IZOBRAŽEVANJA

Posameznikova naklonjenost izobraževanju je sicer močno odvisna od njegovih prirojenih in privzgojenih sposobnosti ter materialnih možnosti, vendar pa je za njegov uspeh odločilne, kakšen pomen pripisuje izobrazbi oziroma kako individualno vrednoti izobraževanje.

1.3.1. Individualno in družbeno vrednotenje izobraževanja

Individualno vrednotenje izobraževanja je tesno povezano z družbenim vrednotenjem izobraževanja, ki se med različnimi družbami razlikuje predvsem zaradi razlik v stopnjah družbenoekonomskega razvoja. Velja namreč, da izobraževanje višje vrednotijo razvitejše družbe in ljudje, ki pripadajo višjim družbenim slojem (Bevc, 1989, str. 43-46). Pri tem je zanimivo, da prihaja v družbah, ki se sicer pospešeno gospodarsko razvijajo in si prizadevajo dati izobrazbi funkcionalni pomen, ki bi omogočil doseganje konkretnih gospodarskih, kulturnih in osebnostnih ciljev, do nasprotnega procesa. To pomeni, da se v najrazvitejših družbah in najvišjih slojih pojavi simbolično vrednotenje izobraževanja, pri katerem je izobrazba le znak družbenega statusa, dejanska vrednost znanja pa je nizka (gre za t.i. problem družbe izobilja). V prvem primeru gre torej za funkcionalno, izkoriščeno in kakovostno znanje, v drugem primeru pa je znanje pogosto neustrezno, pomanjkljivo ali neizkoriščeno, zaradi favoriziranja pridobljenih spričeval in nazivov pa ima le simbolično vrednost.

Kadar je v neki družbi povezava med simboličnim in funkcionalnim vrednotenjem izobraževanja močna, se dostikrat začnejo izobraževati tudi tisti, ki se sicer ne bi. Doseči je torej treba močno povezanost med individualnim in družbenim vrednotenjem izobraževanja

(prvo naj bo podrejeno drugemu) in s tem preseči simbolično vrednost izobrazbe ter ji dati funkcionalno družbeno vrednost (Bevc, 1991, str. 49-51).

Drugi dejavniki, ki poleg stopnje družbenoekonomskega razvoja vplivajo na družbeno vrednotenje izobraževanja so še (Bevc, 1989, str. 44):

- kulturna tradicija,
- narava družbenih odnosov,
- družbeni sloj, ki mu posameznik pripada,
- značilnosti družine oziroma stališča staršev do izobraževanja,
- osebne značilnosti posameznika, kot so starost, spol in prirojene sposobnosti,
- družbeni in ekonomski položaj posameznika,
- značilnosti izobraževalnega sistema in vsebine izobraževanja.

1.4. IZOBRAŽEVANJE IN GOSPODARSKA RAST

Izobrazbi in izobraževanju ter njenemu prispevku h gospodarski rasti je pomembneje pripisala pomen raziskava Edwarda Denisona v zgodnjih šestdesetih letih. V njej je namreč ugotovil, da je v obdobju od 1929 do 1957, izobrazba prispevala kar 23% rasti BDP ZDA, kar jo je postavilo za celo pomembnejši dejavnik ekonomskega razvoja od kapitala (Jerovšek, 1980, str. 12-13). V novejši raziskavi v okviru OECD, ki je proučevala vpliv akumulacije človeškega kapitala na rast BDP v 21 državah OECD v obdobju od 1971 do 1998, pa je bila na osnovi kompleksne ekonometrične analize ugotovljena pozitivna in značilna povezava med zalogo človeškega kapitala (izraženo s povprečnim številom let šolanja delovno sposobnega prebivalstva) in rastjo BDP na prebivalca. Temeljni sklep raziskave je bil, da naj bi povečanje povprečnega števila let šolanja za dodatno leto, prispevalo k povečanju BDP na prebivalca za okoli 6% (Bassanini, Scarpetta, 2001).

Pri tem je pomembno poudariti, da izobrazba kot dejavnik stopnje rasti BDP pridobiva vse večji pomen v družbah, ki so razvite in uporabljajo v svojih proizvodnih procesih zahtevne tehnologije. V manj razvitih družbah, ki uporabljajo enostavno tehnologijo, pa je kot dejavnik stopnje rasti BDP še zmeraj pomembnejši kapital. Velja tudi naslednja zveza: V manj razvitih družbah z nižjo ravnijo izobraženosti kadrov ima kvantitativno večanje izobrazbe (npr. podaljševanje časa šolanja) velik prispevek k povečevanju ekonomske uspešnosti. Ko pa se število let šolanja in raven znanja povečujeta, pa namesto kvantitete postaja vse bolj pomembna kvaliteta izobrazbe, ki naj doseženo stopnjo gospodarske rasti vzdržuje (Jerovšek, 1980, str. 14-15). Da bi torej lahko ocenili vpliv izobrazbe na gospodarsko rast neke države, je poleg kvantitativne pomembna tudi kvalitativna analiza.

Naložba v izobraževanje naj bi prispevala k povečanju BDP bolj kot alternativne naložbe, torej naložbe v druge oblike kapitala, ko so vlaganja v izobraževanje v družbi premajhna. Obratno naj bi bile alternativne naložbe za družbo bolj donosne tedaj, ko so vlaganja v izobraževanje prevelika ali zgrešena¹ (Bevc, 1989, str. 38). Načeloma pa velja, da večja, kot so sredstva, ki jih družba namenja za izobraževanje, večja bo verjetnost, da bo izobrazba bistveneje vplivala na ekonomsko uspešnost države. Seveda pa izobrazba ne daje ekonomskih učinkov takoj, ampak po določenem obdobju (Jerovšek, 1980, str. 23).

¹ Nekateri namreč menijo, da je lahko izobrazba tudi napačna in zaradi tega nima nikakršnih učinkov na ekonomsko rast, temveč je le strošek družbe.

1.4.1. Odnos med izobrazbo, uspešnostjo organizacije in stopnjo rasti BDP

Odnos med izobrazbo in stopnjo rasti BDP je postal predmet mnogih raziskav. Vse dokazujejo, da korelirata. Intenziteta te zveze pa je v različnih razmerah in družbah različna.

Mnogi raziskovalci so prišli do sklepa, da za neko organizacijo ni tako pomembno, da zaposluje relativno velik delež kadrov z visoko izobrazbo, če ima ob tem tudi relativno veliko nizko izobraženih kadrov. Večinoma naj bi veljalo, da bo učinkovitost delovne organizacije večja tedaj, ko bo povprečna stopnja izobrazbe vseh zaposlenih relativno visoka, torej ko bodo imeli poleg visoko izobraženih delavcev tudi ostali delavci zadovoljivo izobrazbo. To je namreč tudi pogoj, da bo mogoč prenos delovnih nalog in njihovo razumevanje po hierarhični lestvici navzdol. Seveda lahko organizacija vpliva na izobrazbeno strukturo svojih zaposlenih s kadrovsko politiko ter sistemom izobraževanja in nagrajevanja, je pa v veliki meri odvisna tudi od izobrazbene strukture celotnega prebivalstva.

Prav tako kot izobraženost kadrov vpliva na uspešnost organizacije, ki te kadre zaposluje, je tudi stopnja rasti BDP neke države odvisna od izobraženosti prebivalstva. Vendar pa zveza med izobrazbo in ekonomsko uspešnostjo gospodarstva ni povsem linearna in neposredna. Odvisna je od mnogih dejavnikov kot so stroški, vsebina in kakovost izobraževalnega procesa, ustrezna organizacija dela, ustrezni motivacijski prijemi itd. Če teh dejavnikov ni dovolj, bo imela izobrazba minimalen prispevek h gospodarski uspešnosti (Jerovšek, 1980, str. 16-25).

1.4.2. Ekonomski učinki izobraževanja

Ekonomski učinki izobraževanja se odražajo na več načinov. Z vidika posameznika izobraževanje vpliva na njegovo povečano produktivnost, ki se odraža tudi v prerazdeljevanju zaslužkov k bolj produktivnim posameznikom. Podobno se z vidika podjetja pridobljena izobrazba (znanje) in nadaljnje izobraževanje zaposlenih odražata v povečani produktivnosti podjetja, ki vpliva na večji obseg proizvodnje podjetja. Ne nazadnje ima izobraževanje z vidika družbe vpliv na gospodarsko rast, zaposlenost in porazdelitev dohodka (Bevc, 1995, str. 65-66).

Senjur (1993, str. 122-124) meni, da se temeljni učinki izobraževanja, ki vplivajo na gospodarski razvoj neke države, odražajo predvsem v:

- povečani kakovosti človeškega resursa, ki omogoča uvajanje in razvoj tehnološko kompleksnejših delovnih sredstev ter njihovo učinkovitejšo uporabo,
- širšem dojetanju ljudi, kar pripomore k lažjemu reševanju problemov, soočanju s spremembami in z neravnovesji, ki jih povzroča gospodarski razvoj,
- povečani produktivnosti dela,
- dvigu pismenosti prebivalstva,
- spodbujanju nastanka novih potreb,
- selekciji kadrov.

1.4.3. Izobraženost in tehnološki napredek

Danes večina ekonomistov verjame, da znanje in izobraževanje prispevata h gospodarski rasti. Ker pa postajajo proizvodni procesi vse bolj zahtevni, tehnološki razvoj pa vse hitrejši, so začeli strokovnjaki iz držav članic OECD vse več pozornosti namenjati vprašanju, če in na kakšen način zahteva razvoj novih tehnologij nova znanja in sposobnosti ljudi. Prišli so do zaključka, da obstaja velika povezanost med izobraženostjo oziroma usposobljenostjo zaposlenih in tehnološkim razvojem, vendar pa je ta povezava dvosmerna, saj po eni strani vpeljava zahtevnejše tehnologije zahteva visoko usposobljene delavce, po drugi strani pa tudi sama povečuje raven znanja zaposlenih. Tehnološke spremembe naj bi torej posledično povzročale povpraševanje po vedno bolj usposobljenih delavcih in hkrati zmanjševale povpraševanje po nizko izobraženih delavcih, kar se v strukturi zaposlenosti in brezposelnosti odraža kot zmanjševanje zaposlenosti nizko usposobljenih delavcev na račun povečevanja zaposlovanja visoko usposobljenih kadrov, obratno pa se v strukturi brezposelnih oseb povečuje delež nizko izobraženih (Bevc, 1998, str. 14-17).

Opisani proces ima seveda resne posledice za nizko izobražene in nizko usposobljene delavce, ki se znajdejo v brezposelnosti. Ker tehnološko zastarela delovna mesta izginjajo, za zahtevna delovna mesta pa ti delavci nimajo dovolj znanj, se mnogokrat njihov položaj prevesi v dolgotrajno brezposelnost. Snower in Booth (1995, str. 335-339) menita, da javna pomoč brezposelnim, to je denarna podpora za čas brezposelnosti, ni več zadosten instrument za preseganje problemov dolgotrajne brezposelnosti, temveč zahteva aktivno vključevanje nizko usposobljenih delavcev v programe poklicnega usposabljanja, ki bi jim omogočili ponovno vključitev v delovno življenje. Ob tem države tudi opozarjata, da v izobraževalni politiki nemalokrat zagrešijo napake, predvsem pri nesorazmerju med izdatnim financiranjem začetnega izobraževanja (predvsem visokošolskega) in zapostavljanjem poklicnega izobraževanja.

Interes za izobraževanje se torej ne zmanjšuje, temveč se kvečjemu še večja. Razlog je v tem, da je vse več ljudi vedno bolj izobraženih in čeprav se v družbi cena dela visoko izobraženih znižuje, s tem pa razlike v dohodkih, postaja izobrazba vse bolj pomembna za pridobitev zaposlitve. Ob večji ponudbi bolj izobraženih, želijo imeti podjetja vedno bolj izobražene delavce, četudi ti za opravljanje svojega dela pridobljene izobrazbe ne potrebujejo. Tendenčno se torej višajo zahteve delodajalcev glede izobraženosti njihovih kadrov in sicer vedno bolj tudi za delovna mesta, ki se po svoji naravi niso bistveno spremenila s tehnološkim razvojem (Jerovšek, 1980, str. 83-95).

1.5. INVESTICIJE V IZOBRAŽEVANJE IN NJIHOV DONOS

Za proučevanje smiselnosti naložb v izobraževanje se v praksi uporablja metoda stroškov in koristi, ki ocenjuje profitnost (donosnost) naložb s pomočjo diskontiranja prihodnjih denarnih tokov (stroškov in koristi) na sedanjo vrednost. Namen analize je ugotoviti, ali bodo bodoče koristi od investicije večje od vseh stroškov oziroma ali je investicija ekonomsko smiselna. V primeru vrednotenja investicij v izobraževanje Svetovna banka priporoča uporabo interne stopnje donosa, kot najpomembnejšega investicijskega kriterija na tem področju. Interna stopnja donosa je opredeljena kot tisti diskontni faktor, ki izenači sedanjo vrednost pričakovanih koristi s sedanjo vrednostjo stroškov oziroma kot tista obrestna mera, pri kateri je neto sedanja vrednost denarnih tokov enaka nič (Psacharopoulos, 1985, str. 29-30).

Donosnost naložb v izobraževanje lahko opazujemo iz dveh zornih kotov: z vidika posameznika, ki se izobražuje, in z vidika družbe. V prvem primeru govorimo o privatni (individualni) stopnji donosa, ki meri vse koristi in stroške, ki jih ima z izobraževanjem posameznik, v drugem primeru pa govorimo o družbeni stopnji donosa, ki temelji na primerjavi koristi, ki jih lahko od izobraževanja pričakuje družba, ter stroškov, ki zaradi tega nastajajo. Ocenjevanje obeh vrst stroškov in koristi pa je zelo težavno, kompleksno in omejeno zaradi težjega pridobivanja ustreznih podatkov (Psacharopoulos, 1985, str. 32-33).

Uporabnost družbene stopnje donosa je predvsem v možnosti primerjave investicij v izobraževanje napram alternativnim oblikam družbenih naložb, kar je bistvenega pomena pri razvrščanju omejenih sredstev z vidika narodnega gospodarstva, ter v primerjavi stroškov in koristi različnih ravni in smeri izobraževanja. Individualna stopnja donosa pa omogoča primerjanje donosnosti naložbe v izobraževanje z alternativnimi ravni in smermi izobraževanja z vidika posameznika (Psacharopoulos, 1985, str. 33).

Psacharopoulos (1985, str. 54-57) navaja, da so bile v sedemdesetih in v začetku osemdesetih let izračunane ocene individualnih in družbenih stopenj donosa za skupino razvitih, srednje razvitih in nerazvitih držav (v skupino srednje razvitih držav je bila vključena tudi Jugoslavija). Rezultati omenjene analize so prikazani v tabeli 1.

Tabela 1: Družbene in individualne stopnje donosa naložb v izobraževanje po ravneh formalnega izobraževanja, 70. in 80. leta

	Družbena stopnja donosa			Individualna stopnja donosa		
	OI	SI	VI	OI	SI	VI
Razvite države	-	11	9	-	12	12
Srednje razvite države	13	10	8	17	13	13
Nerazvite države	26-27	15-18	13-16	31-45	15-26	18-32

Legenda: OI – osnovno izobraževanje, SI – srednje izobraževanje, VI – visoko izobraževanje

Vira: Psacharopoulos, 1985, str. 56-57. Bevc, 1989, str. 106.

Najpomembnejše ugotovitve, izpeljane iz omenjenih empiričnih analiz o donosnosti naložb v izobraževanje so bile (Psacharopoulos, 1985, str. 54-59):

1. Individualna stopnja donosa naložb v izobraževanje je praviloma višja od družbene, ne glede na raven izobraževanja, predvsem pri visokem izobraževanju. To je posledica veliko višjih družbenih stroškov za izobraževanje glede na stroške posameznika, kar je pogojeno z družbeno podporo izobraževanju, zaradi katere se pretežni del izobraževanja financira iz javnih sredstev. To dejstvo poraja (tudi v Sloveniji) razprave o spremenjeni vlogi države pri financiranju izobraževanja na način, da bi se posameznikova finančna udeležba (sploh pri visokošolskem izobraževanju) povečala do večje mere usklajenosti med nosilcem stroškov in prejemnikom koristi izobraževanja. Omenjeni problem se nanaša na vprašani pravičnosti in učinkovitosti financiranja izobraževanja, ki zahteva bolj sorazmerno delitev stroškov izobraževanja med prejemnike koristi (Bevc, 1999, str. 143-144).
2. Tako družbene kot individualne stopnje donosa so najvišje za osnovno izobraževanje in se nato znižujejo z ravni izobraževanja.

3. Stopnja donosa v izobraževanje se s širjenjem izobraževanja in z gospodarskim razvojem počasi znižuje. Pojav je namreč povezan z zakonom padajočih donosov. Velja torej, da je donosnost izobraževanja večja v državah v razvoju kot v razvitih državah. Pri tem pa ni pričakovati, da bi prišlo do drastičnega padanja donosov v izobraževanje, saj naj bi ves čas potekala tekma med tehnološkim razvojem, ki povečuje povpraševanje po izobraženih delavcih, in razvojem izobraževanja, ki povečuje ponudbo izobraženih delavcev.

1.6. KAKOVOST ŠOLANJA

Janez Jerovšek (1980, str. 36, 40) meni, da je dejanska vrednost izobrazbe, s tem pa možnost vplivanja izobraženih na povečanje učinkovitosti organizacij in na BDP, odvisna od šole, ki jo je posameznik zaključil. Posamezne šole, ki sicer šolajo za opravljanje enakega poklica, dejansko različno kakovostno usposobijo učence (dijake, študente) za opravljanje delovnih nalog. Iz tega izhaja, da je po končanem šolanju potreben določen čas, v katerem se razlike zaradi različne kvalitete šol med posamezniki izravnajo. Zaradi prej povedanega je zelo aktualno vprašanje o kakovosti celotnega šolskega sistema. Mnogi so mnenja, da šole niso dovolj prilagojene zahtevam časa in potrebam gospodarstva. To vprašanje najde svoj odgovor s praktičnimi preizkusi v industrijskih organizacijah, ki dokazujejo, da izobraženi strokovnjaki dejansko niso zadosti uporabni, vsaj ne takoj po dokončanem študiju. Ta razkorak med zaključkom šolanja in dejansko praktično usposobljenostjo izšolanih ne bi bil tako problematičen, če ne bi bil povezan z manjšo konkurenčnostjo gospodarstva in podjetij, zaradi tega ga mora država, ki želi gospodarsko rasti, zmanjšati, če ne že odpraviti. Na tem mestu pa postane aktualna reforma šolskega sistema.

1.7. NERAVNOVESJE IZOBRAZBENIH PROFILOV

Pogosto so določene vede (družboslovne, naravoslovne, tehnične) in poklici favorizirani, drugi pa zanemarjeni. Zaradi tega prihaja na eni strani do hiperprodukcije kadrov za določene poklice, znotraj drugih poklicev pa pomanjkanje kadrov. Zato izšolani delavci mnogokrat ne dobijo zaposlitve, za katero so kvalificirani in se morajo zaposlovati v poklicih, za katere njihova pridobljena izobrazba ni bistvena. To pa povzroča nizko izkoriščenost znanja, neracionalnost investicij v izobraževanje in nemalokrat nezadovoljstvo zaposlenih.

Izobrazbene profile prebivalstva je sicer mogoče usmerjati s spodbujanjem ali omejevanjem vpisa na določene smeri in šole, vendar pa omejevanje vpisa najpogosteje izključi iz izobraževanja nižji socialni sloj ljudi. Ob tem pa tudi dolgoročneje planiranje potreb po kadrih za prihodnost v tržnih razmerah ni zanesljivo (Jerovšek, 1980, str. 126-135).

1.8. ZAKAJ SO VIŠJE IZOBRAŽENI BOLJE PLAČANI?

Mark Blaug (1987, str. 15) ugotavlja, da je za mnoge visoko izobražene ljudi značilno, da:

- dosegaajo višje dohodke,
- imajo ponavadi bolj izobražene starše,
- izhajajo iz manj številnih družin,
- imajo znatnejšo finančno podporo,
- živijo v mestih,
- so bolj motivirani,

- se bolje odrežejo pri različnih testih za merjenje sposobnosti in inteligence,
- pridobijo več iz samoizobraževanja,
- na splošno živijo dlje časa in bolj zdravo.

Drži, da delodajalci bolje plačujejo višje izobražene kadre. Jasnega odgovora zakaj, pa nimamo. Visoka izobrazba namreč še ne zagotavlja, da bodo imeli diplomanti nekatere specifične sposobnosti in znanja, ki bi jih ob zaposlitvi na delovnem mestu, za katerega naj bi bili usposobljeni, lahko takoj uporabili.

Mark Blaug (1987, str. 96-97) meni, da pravzaprav trditev, da izobraževanje prispeva k ekonomski rasti gospodarstev preko formiranja človeškega kapitala, izhaja iz prepričanja v konkurenco tudi na trgu dela. Sam je prepričan, da je bistvo izobraževanja in odgovor na to, zakaj delodajalci bolje plačujejo izobražene, v tem, da jih izobraževalni proces usposablja k ciljem, problemsko usmerjenemu razmišljanju, večjemu samozaupanju, iniciativi, motivaciji, prevzemanju odgovornosti, učinkovitejšemu usposabljanju in učenju na delovnem mestu.

Delodajalci torej bolje plačujejo višje izobražene delavce že ob sprejemu na delovno mesto in nato še skozi celotno delovno obdobje zato, ker pričakujejo, da bodo dolgoročno ti delavci bolj produktivni od nižje izobraženih. Izobrazba je torej v bistvu sredstvo za selekcijo² med delavci in opravlja svojo ekonomsko vlogo tako, da se skozi njeno manifestirata ponudba in povpraševanje po delu.

1.9. ZASTAREVANJE ZNANJA

Merjenje zaloge in toka človeškega kapitala (več o tem v 2. poglavju) je zahteven proces, večinoma omejen na spremljanje formalnega izobraževanja, ki pa ga prav tako ni mogoče enostavno in popolno spremljati. Še težje je statistično slediti področju neformalnega izobraževanja, medtem ko je področje empiričnega spremljanja nastajanja, trajanja, zastarevanja in izginjanja človeškega kapitala skoraj popolnoma zanemarjeno. Vendar problem obstaja in ekonomisti se ga vse bolj zavedajo.

Načeloma ločimo dve vrsti zastarevanja človeškega kapitala: tehnično, ki je rezultat neuporabe oziroma nezadostne uporabe pridobljenih znanj in spretnosti, ter ekonomsko, ki je povezano s spremembami v delovnem okolju posameznika in je torej rezultat sprememb v tehnologiji podjetja, organizaciji podjetja ali drugih razlogov (Malačič, 2001, str. 432-433).

Problem zastarevanja znanja in veščin v osnovi izhaja iz dejstva, da je tudi za človeški kapital enako kot za ostale oblike kapitala značilno, da zastareva in se amortizira, čeprav računovodsko spremljanje³ tega pojava zaenkrat še ni uveljavljeno in poenoteno, poraja pa tudi vprašanje moralnosti zaradi denarnega izražanja vrednosti zaposlenih v podjetju.

² O tem govori hipoteza selekcioniranja.

³ O računovodskem spremljanju človeškega kapitala v podjetju govori Milost (1999, str. 187-190, 194-197), pri čemer opredeljuje računovodstvo človeških zmognosti kot zajemanje zaposlenih v premoženje podjetja, s čimer jim pripisuje vrednost. Ob vključitvi zaposlenih med sredstva podjetja pa bi bilo potrebno prenašati vrednost zaposlenih na poslovne učinke z amortizacijo. Amortizacijska stopnja naj bi bila izražena z intenzivnostjo zastarevanja znanj in delovnih sposobnosti zaposlenih, kar bi posledično zmanjševalo njihovo vrednost, vendar pa le v primeru, kadar podjetje ne bi dovolj vlagalo v znanja in razvoj sposobnosti svojih zaposlenih (tj. kapitaliziralo vrednost zaposlenih).

Da je statistično merjenje tega pojava zaenkrat še zelo nepopolno, je poleg omenjenega krivo tudi dejstvo, da do sedaj še ni bila razvita metoda, ki bi zagotavljala objektivnost spremljanja (Malačič, 2001, str. 432-434).

Intenziven tehnološki napredek po eni strani zahteva od delavcev vse več znanj in veščin, po drugi strani pa mnoga pridobljena znanja niso več ustrezna, se zato ne uporabljajo in posledično zastarevajo. S tem postajajo problemi, povezani z zastarevanjem znanja, vse večji, potrebe po vseživljenjskem izobraževanju pa tem bolj nujne.

2. ANALIZA ČLOVEŠKEGA FAKTORJA V SLOVENIJI

To poglavje je namenjeno analizi človeškega faktorja v Sloveniji. Od mnogih kazalnikov, ki bi jih lahko v ta namen proučevala, sem jih izbrala le nekaj za katere menim, da so med pomembnejšimi. Kazalnikov je namreč mnogo, obravnava vseh pa bi preseгла okvir naloge oziroma bi se zaradi zgolj navajanja števil izgubil smisel njihovega obravnavanja, za katerega menim, da ni sam sebi namen, temveč lahko daje vpogled v izobraženost Slovencev šele na osnovi primerjave s tistimi državami, v katerih družbi bi se radi znašli.

2.1. ČLOVEŠKI FAKTOR

Človeški faktor zajema prebivalstvo, vse zaposlene ali pa samo posameznega človeka oziroma delavca, če ga opazujemo iz najožjega zornega kota. Je temeljni dejavnik gospodarskega razvoja. Opazujemo in proučujemo ga lahko z vidika njegove kvantitete in kvalitete.

Kadar mislimo na kakovost človeškega dejavnika, govorimo o človeškem kapitalu, katerega bistvena elementa so prirojene in pridobljene sposobnosti. Pri tem se družbe med seboj bistveno ne razlikujejo po obdarjenosti s prirojenimi sposobnostmi, ampak predvsem po pridobljenih sposobnostih, zaradi česar je izraz človeški kapital postopoma pomenil slednje. Danes se izraz velikokrat uporablja kot približek za znanje, pridobljeno z izobraževanjem, saj izobraževanje in na njegovi osnovi pridobljena znanja in sposobnosti tvorijo bistveni del pridobljenih sposobnosti ljudi. Bevc (1995, str. 65) pa za opredelitev kakovostnega dela človeškega kapitala uporablja tudi izraz "kapital izobrazbe". Za tvorjenje kakovostnega človeškega kapitala je bistveno kakovostno izobraževanje in usposabljanje prebivalstva, torej je povezano z naložbami v ta razvojni dejavnik. Razlike v naložbah v človeški kapital med državami in s tem posledično tudi razlike v njegovi kakovosti pa naj bi skupaj z razvojno – raziskovalno dejavnostjo ustvarjale največji del razlik v razvitosti med gospodarstvi (Bevc, 1989, str. 1-5).

Človeški kapital lahko strnjeno opredelimo tudi kot posameznikove produktivne veščine, usposobljenost, talente in znanja, ki mu omogočajo služenje dohodka, oziroma, ki se merijo z vrednostjo blaga in storitev, pri proizvodnji katerih je sodeloval (Malačič, 1995, str. 30). Pri tem je kot človeški poimenovan zato, ker je del človeka in od njega neločljiv, kot kapital pa, ker je vir prihodnjih zaslužkov. Ker je za ustvarjanje človeškega kapitala bistveno investiranje v ta dejavnik, to je investiranje v izobraževanje, strokovno usposabljanje na delovnem mestu ter tudi zdravstveno varstvo, iskanje ekonomskih informacij in migracije, pa lahko človeški kapital opredelimo tudi kot rezultat preteklega investiranja v znanja in veščine ljudi (Malačič, 1984, str. 272-273).

2.2. ZALOGA IN TOK KAPITALA IZOBRAZBE

Kot *zalogo kapitala izobrazbe* razumemo izobraženost prebivalstva, aktivnega prebivalstva ali zaposlenih. Pri tem je ponavadi upoštevan le tisti del dejanske zaloge kapitala izobrazbe, ki je ustvarjen s formalnim, to je s šolskim izobraževanjem. Drugi del dejanske zaloge kapitala izobrazbe pa je pridobljen izven šolskega sistema, torej gre za neformalno izobrazbo, ki jo je zaradi tega težko statistično izmeriti. Kot *tok kapitala izobrazbe* pa razumemo povečevanje zaloge kapitala izobrazbe (Bevc, 1991, str. 67-68).

2.3. KOLIČINA IN KAKOVOST IZOBRAŽEVANJA

V preteklosti je veljalo prepričanje, da je za gospodarstvo pomembno predvsem, da se zaloga človeškega kapitala povečuje. Danes je že jasno, da je večjega pomena kot količina, kakovost proizvodnih dejavnikov, torej tudi kakovost človeškega faktorja, s tem pa tudi kvaliteta izobraževanja. Izobraževanje je pri tem glavni dejavnik za večanje kakovosti človeškega faktorja, ki naj bi bil v sodobnih gospodarstvih najpomembnejši razvojni dejavnik (Bevc, 1989, str. 1-2). Merjenje kakovosti izobraževanja je v praksi precej težje od merjenja njegove količine.

2.4. KOLIČINA ZALOGA KAPITALA IZOBRAZBE V SLOVENIJI

S kvantitativnim kriterijem zaloge kapitala izobrazbe ugotavljamo izobraženost prebivalstva. Kazalnika, ki ju lahko v ta namen proučujemo sta *povprečno število let šolanja* in *izobrazbena struktura prebivalstva*.

2.4.1. Povprečno število let šolanja odraslih kot kazalnik dejanske izobraženosti prebivalstva

Povprečno število let šolanja nam pove, kako se v neki državi spreminja povprečna doba šolanja prebivalstva, izražena v letih. Daljša kot je ta doba, bolj izobraženo naj bi bilo prebivalstvo.

V tabeli 2 na strani 12 prikazujem povprečno število let šolanja odraslega⁴ (25 let in več starega) prebivalstva Slovenije, v obdobju od 1991. do 1999. leta. Iz tabele lahko razberemo, da se je v letu 1991 odraslo prebivalstvo Slovenije v povprečju šolalo 9.6 let⁵, leta 1999 pa že 10.1 let. Iz tega vidimo, da se število let šolanja v povprečju podaljšuje, s tem pa tudi raven izobraženosti prebivalstva. Trenutni trend je sicer ugoden, primerjava z drugimi državami pa nam pokaže, da še zmeraj precej zaostajamo.

⁴ Povprečno število let šolanja odraslega prebivalstva (zaposlenih) se izračuna kot število 25 let in več starega prebivalstva (zaposlenih) z določeno izobrazbo, pomnoženo s koeficientom, ki označuje število let, potrebnih za dokončanje določene šole. Tako dobljeno skupno število let šolanja prebivalstva (zaposlenih) pa je deljeno s številom vseh prebivalcev, starih vsaj 25 let (zaposlenimi).

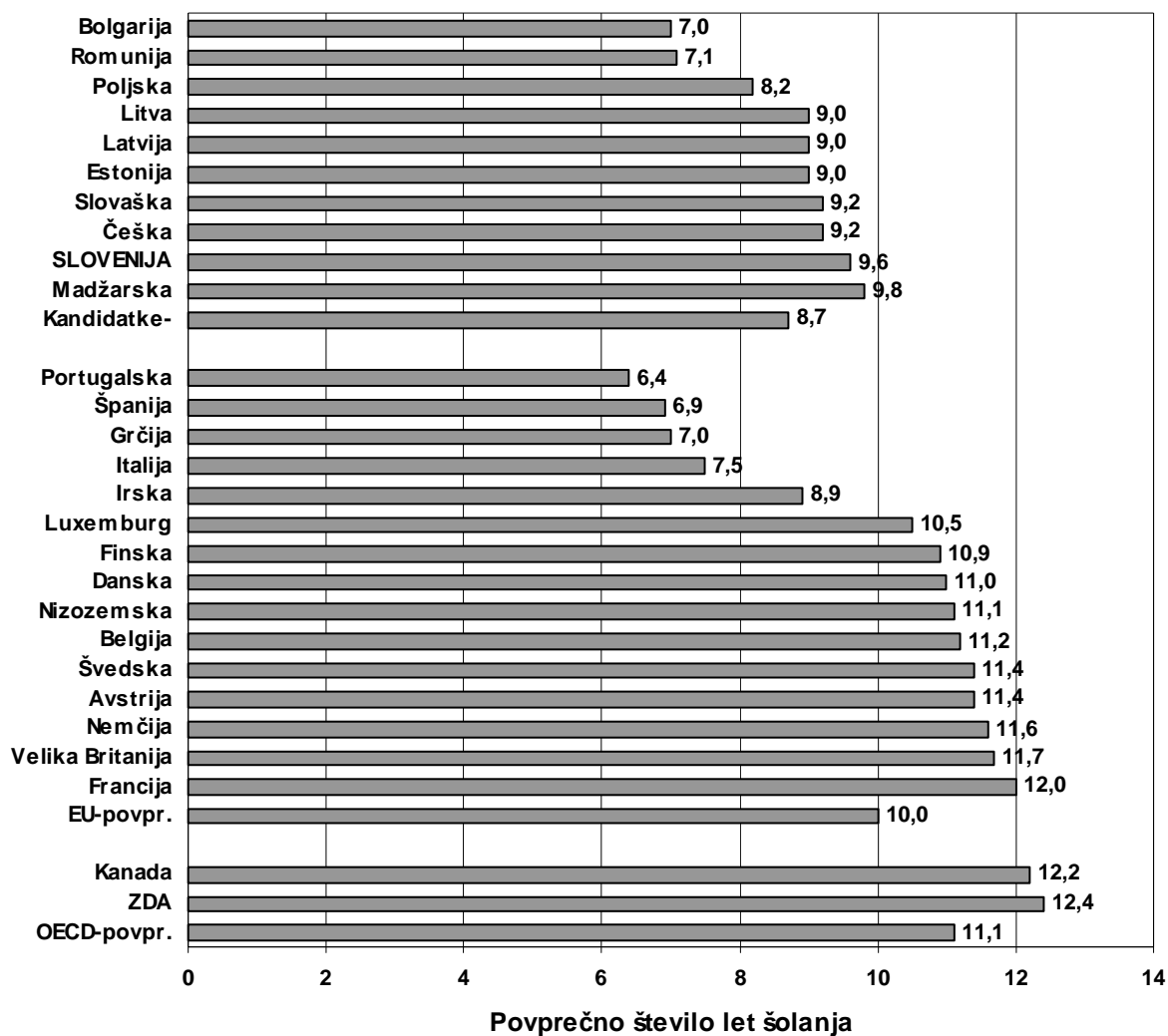
⁵ To je 1 leto več kot na začetku osemdesetih let.

Tabela 2: Povprečno število let šolanja odraslega (25 let in več starega) prebivalstva v Sloveniji, v obdobju od 1991 do 1999

Leto	Povprečno število let šolanja (25 let in več starega prebivalstva)
1991	9.6
1992	9.7
1993	9.7
1994	9.8
1995	9.8
1996	9.9
1997	10.0
1998	10.0
1999	10.1

Vir: Hanžek et al., 2001, str. 130.

Slika 1: Povprečno število let šolanja prebivalcev starih 25 let in več – Slovenija (1991) v primerjavi z nekaterimi drugimi državami – EU, OECD in kandidatki za vstop v EU (1992)

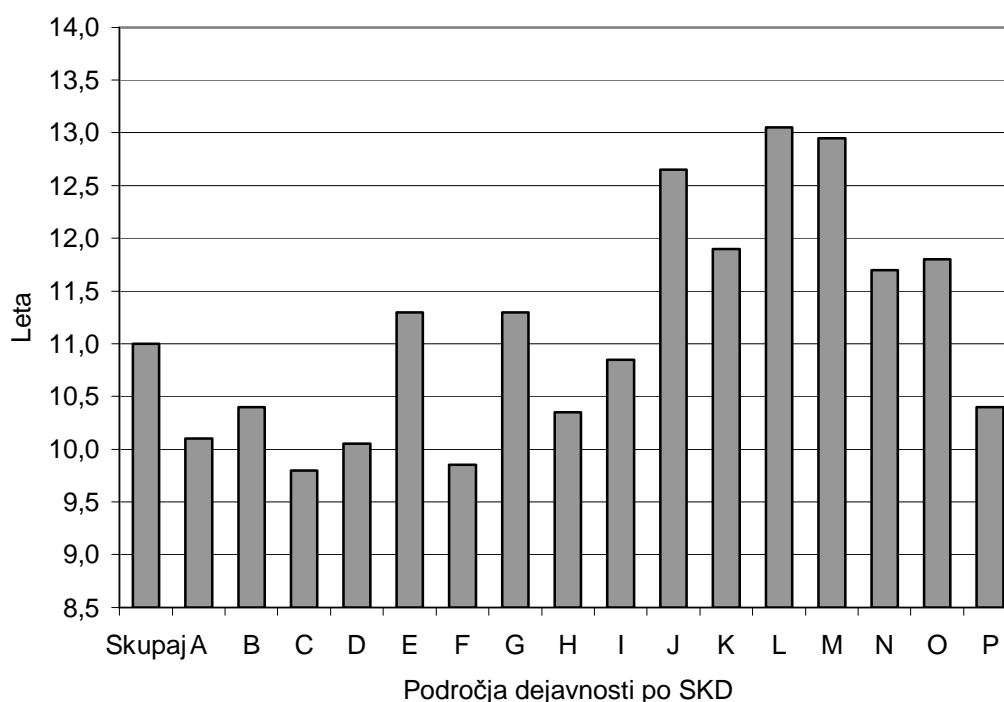

Vir: Bevc, 2001, str. 22.

Iz slike 1 na strani 12 je razvidno, da se je odraslo prebivalstvo Slovenije ob zadnjem popisu prebivalstva v letu 1991, v povprečju šolalo 9.6 let, to je za 0.4 leta manj kot v povprečju v državah Evropske unije, kjer je to povprečje znašalo 10 let šolanja. Opazimo sicer lahko, da so bile znotraj držav EU glede povprečnega števila let šolanja 25 let in več starega prebivalstva precejšnje razlike. Tako je Slovenija v letu 1992, ko je povprečno število let šolanja odraslega prebivalstva znašalo 9.7 let, zaostajala za Francijo (12 let), Veliko Britanijo (11.7 let), Nemčijo (11.6 let), Švedsko (11.4 let), Avstrijo (11.4 let), Belgijo (11.2 let), Nizozemsko (11.1 let), Dansko (11 let), Finsko (10.9 let) in Luxemburgom (10.5 let), prehitela pa je Portugalsko (6.4 let), Španijo (6.9 let), Grčijo (7 let), Italijo (7.5 let) in Irsko (8.9 let). V istem letu je za povprečjem držav OECD (11.1 let) zaostajala za 1.4 leta šolanja, bila pa je boljša od vseh držav kandidatk za vstop v Evropsko unijo razen Madžarske (9.8 let). Njihovo povprečje let šolanja odraslega prebivalstva (8.7 let) je presejala za natanko 1 leto.

Če upoštevamo ožjo kategorijo odraslega prebivalstva med 25. in 64. letom starosti, je v Sloveniji v letu 1991 znašalo povprečno število let šolanja 9.9 let, kar je za 2 leti pod povprečjem za države OECD v letu 1995.

Slika 2: Povprečno število let šolanja zaposlenih v Sloveniji v letu 1998 po področjih dejavnosti – šolska izobrazba

Legenda: Utemeljitev oznak po SKD (Standardni klasifikaciji dejavnosti):

Šifra po SKD	Področje dejavnosti	Šifra po SKD	Področje dejavnosti	Šifra po SKD	Področje dejavnosti
A	Kmetijstvo, lov, gozdarstvo	G	Trgovina, popravila mot. vozil	M	Izobraževanje
B	Ribištvo	H	Gostinstvo	N	Zdravstvo, soc. varstvo
C	Rudarstvo	I	Promet, skladiščenje, zveze	O	Javne, skupne in osebne stor.
D	Predelovalne dejavnosti	J	Finančno posredništvo	P	Zasebna gosp. z zaposlenim osebjem
E	Oskrba z elektriko, plinom, vodo	K	Nepremičnine, najem, poslovne stor.		
F	Gradbeništvo	L	Javna uprava, obramba, social. zavar.		

Vir: Bevc, 2001, str. 23.

Kot vidimo iz slike 2 na prejšnji strani, so bili v letu 1998 vsi zaposleni v Sloveniji bistveno bolj izobraženi kot celotno slovensko odraslo prebivalstvo. Zaposleni skupaj so imeli tega leta v povprečju 11 let šolanja, kar je za 1 leto več kot skupaj odraslo slovensko prebivalstvo v letu 1998 in kar za 0.9 let šolanja več kot vsi zaposleni v letu 1991. Pri tem je zanimivo še to, da imajo Slovenke v povprečju več izobrazbe (10.8 let šolanja v letu 1996) od Slovencev (10.6 let šolanja v letu 1996).

Iz slike tudi vidimo, da imata med področji dejavnosti najbolj izobražene delavce javna uprava in izobraževanje (obe približno 13 let šolanja), najslabše izobražene delavce pa rudarstvo in gradbeništvo (pod 10 let šolanja) (Hanžek et al., 1998, str. 24). Najslabša pa je izobraženost registrirano brezposelnih, saj ima približno tri četrtine le-teh manj kot 4- do 5-letno srednjo šolo. Med vsemi registriranimi brezposelnimi v letu 1999 jih ima le 4% višjo ali visoko izobrazbo (Bevc, 2001, str. 21).

2.5. OCENA KVALITETE ZALOGE KAPITALA IZOBRAZBE NA OSNOVI PISMENOSTI ODRASLIH

Dosežena *raven pismenosti prebivalstva* je kazalnik, ki nam omogoča oceniti kvaliteto zaloge kapitala izobrazbe, to je obstoječega znanja. V nadaljevanju prikazujem rezultate nacionalne raziskave o pismenosti odraslih v Sloveniji.

2.5.1. Mednarodna in nacionalna raziskava o pismenosti odraslih

Leta 1998 je bila pod okriljem Andragoškega centra Republike Slovenije izvedena nacionalna raziskava, poimenovana "Pismenost odraslih in udeležba v izobraževanju". Gre pravzaprav za mednarodno raziskavo⁶, v katero se je poleg Slovenije vključilo še 21 drugih držav⁷ pod enotno metodologijo za objektivno testiranje pismenosti. To je prvi primer merjenja pisnih spretnosti odraslih (v starosti od 16 do 65 let) v tako velikem merilu, ki pa prav zaradi tega omogoča mednarodne primerjave. Slovenija je mednarodno metodologijo za merjenje pismenosti v celoti prevzela, za potrebe slovenske nacionalne raziskave o pismenosti pa jo je še nekoliko razširila.

Za potrebe mednarodne raziskave je bila *pismenost odraslih* opredeljena kot "sposobnost razumevanja in uporabe informacij iz različnih pisnih virov za delovanje v vsakodnevnih dejavnostih odraslih v družini, na delovnem mestu in okolju, za doseganje lastnih ciljev ter za razvoj lastnega znanja in potencialov" (Hanžek et al., 2001, str. 112).

V okviru raziskave so bile ocenjene tri vrste pismenosti odraslih:

1. *Besedilna pismenost*, ki zajema "znanja in spretnosti, potrebne za iskanje in uporabo informacij iz umetnostnih in neumetnostnih besedil" (Bevc, 2001, str. 30). Besedilna pismenost se torej nanaša na sposobnost posameznikovega iskanja, povezovanja in generiranja informacij. Naloge za preverjanje te vrste pismenosti odraslih so temeljile predvsem na ločevanju podanih in zahtevanih oziroma iskanih informacij.

⁶ Mednarodna raziskava o pismenosti odraslih (International Adult Literacy Survey – IALS) je bila izvedena pod vodstvom Kanadskega urada za statistiko in Inštituta za testiranje v izobraževanju iz Princetona v ZDA. Pomoč in podporo so ji nudile mnoge mednarodne organizacije (OECD, Unesco, Eurostat).

⁷ Kanada, ZDA, Avstralija, Nizozemska, Nova Zelandija, Francija, Velika Britanija, Irska, Nemčija, Švica, Švedska, Poljska, Slovenija, Italija, Belgija, Madžarska, Norveška, Danska, Čile, Finska, Češka in Portugalska.

2. *Dokumentacijska pismenost*, "zajema znanja in spretnosti, potrebna za iskanje in uporabo informacij iz različnih obrazcev in dokumentov" (Bevc, 2001, str. 30). Naloge, s pomočjo katerih se je v raziskavi ocenjevala ta vrsta pismenosti, so vključevale grafične prikaze, preglednice, urnike, zemljevide, obrazce in podobno.
3. *Računska pismenost*, "zajema znanja in spretnosti, potrebna za uporabo računskih operacij s števili, ki jih vsebujejo različni pisni viri (izpolnjevanje naročilnic, čekov itd.)" (Bevc, 2001, str. 30). Sem sodijo naloge s štirimi osnovnimi računskimi operacijami - seštevanjem, odštevanjem, množenjem, deljenjem.

Vsaka izmed treh vrst pismenosti se je merila s točkami, ki so opredelile raven dosežene pismenosti. Pri vsaki vrsti pismenosti je obstajalo pet ravni, pri čemer je prva raven pomenila najnižje pisne dosežke, peta raven pa najvišje. Raziskava je torej želela odgovoriti na vprašanje, kako dobro znajo odrasli pisati, brati in računati ter te spretnosti uporabljati v resničnem življenju.

2.5.2. Rezultati raziskave o pismenosti in udeležbi odraslih prebivalcev Slovenije v izobraževanju

V okviru raziskave so strokovnjaki privzeli mnenje, da naj bi šele dosežena tretja raven pismenosti (ali višja) omogočala tisto mejo, pri kateri lahko posamezniki in tehnološko razvita družba v celoti, prenaša znanja in spretnosti v nove situacije in ki omogoča kontinuirano učenje. Nižje ravni pismenosti naj tega ne bi omogočale oziroma v precej manjšem obsegu.

Slika 3 na strani 16 nam kaže, da v Sloveniji kar 65% (pri računski pismenosti) do 76% (pri besedilni pismenosti) odraslega prebivalstva v starosti od 16. do 65. leta ne dosega niti tretje ravni pismenosti, torej ni sposobno dovolj kakovostno uporabljati znanja in informacij iz različnih pisnih virov. Glede na posamezno vrsto pismenosti je najslabše stanje pri besedilni pismenosti. Slika 3 nam tudi kaže, da najvišje ravni pismenosti (četrta in peta raven sta zajeti skupaj) ne dosega niti 10% slovenskega prebivalstva. Najvišje ravni besedilne pismenosti dosega le 3%, dokumentacijske 5% in računske pismenosti 9% odraslega prebivalstva Slovenije.

2.5.3. Vpliv ključnih dejavnikov pismenosti prebivalstva Slovenije

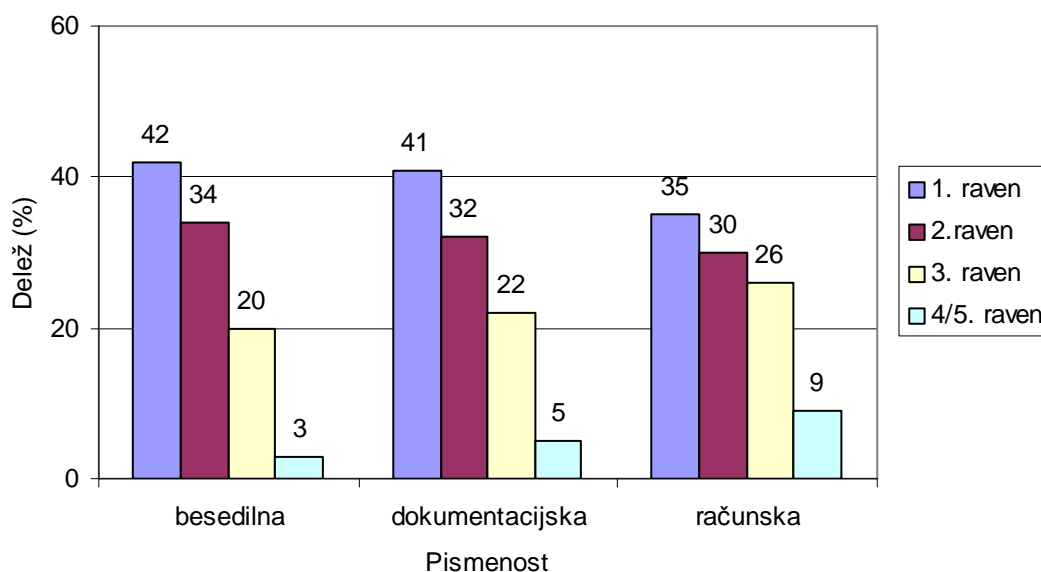
Z raziskavo je bilo ugotovljeno tudi, kateri so tisti razlogi oziroma dejavniki, ki v posamezni državi najbolj vplivajo na pismenost prebivalstva. V Sloveniji so ključni dejavniki pisnih spretnosti izobrazba, zaposlitveni položaj, starost in izobrazba staršev⁸.

1. IZOBRAZBA

Izobrazba, to je dolžina in kakovost začetnega izobraževanja, se je pokazala kot pglavitni dejavnik za doseganje določene ravni pismenosti. To pomeni, da praviloma višje izobraženi dosegaajo višje ravni pismenosti vseh treh vrst. V mednarodni raziskavi pismenosti je bilo namreč ugotovljeno, da naj bi vsako dodatno leto šolanja prispevalo k dvigu pisnih spretnosti za 10%.

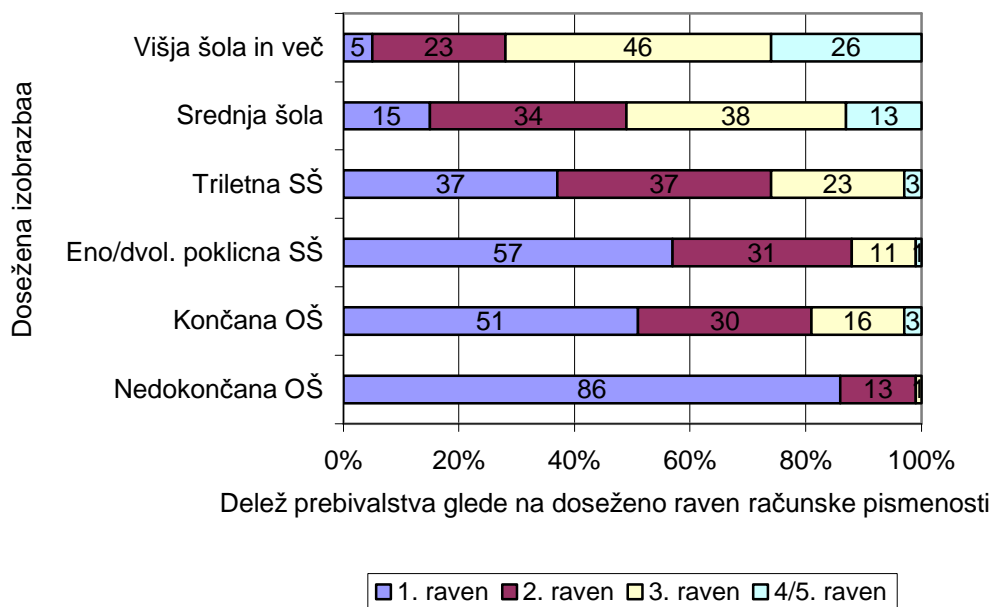
⁸ Ostali proučevani dejavniki so bili še: uporaba (ne)maternega jezika pri testiranju, spol, poklic, področje dejavnosti, vključenost v izobraževanje, branje doma, branje pri delu in prostovoljno delo.

Slika 3: Struktura prebivalcev Slovenije v starosti od 16 do 65 let glede na doseženo raven posamezne vrste pismenosti (besedilne, dokumentacijske, računske), 1998 (v %)

Vir: Bevc, 2001, str. 32.

Slika 4⁹: Računska pismenost odraslih prebivalcev Slovenije (od 16 do 65 let) glede na doseženo izobrazbo, 1998 (v %)

Vir: Možina et al., 2000, str. 27.

⁹ Slika in sklepi so predstavljeni za računsko pismenost odraslega prebivalstva Slovenije, ugotovitve pa so podobne tudi za besedilno in dokumentacijsko pismenost.

Stopnja izobrazbe, pri kateri začnejo odrasli prebivalci Slovenije pogosteje dosegati vsaj tretjo raven pismenosti, je zaključena 4-letna srednja šola (glej sliko 4 na strani 16). Le-to je po Anketi o delovni sili za leto 1996 in po oceni za leto 1996 na osnovi popisa 1991 imelo manj kot 40% odraslih.

Ugotovimo lahko (glej sliko 4), da večina (nad 80%) slabo izobraženih odraslih, ki nimajo zaključene osnovne šole, ki imajo zaključeno osnovno šolo ali 1- do 2-letno poklicno srednjo šolo, dosega prvo in drugo raven pismenosti na vseh področjih pismenosti. Prav tako dosega prvo in drugo raven pismenosti večina (74%) odraslih z zaključeno 3-letno srednjo šolo. Zanimivo pa je dejstvo, da lahko tudi manj izobraženi prebivalci dosegajo najvišje ravni pismenosti. To pomeni, da kljub vsemu, pismenost odraslih ni odvisna samo od stopnje dosežene izobrazbe, temveč tudi od uporabe, obnavljanja in ponovnega pridobivanja pisnih spretnosti. Nasprotno priča podatek, prav tako razviden iz slike 4, da je tudi med višje in visoko izobraženimi kar 5% odraslih, ki dosegajo le prvo raven računske pismenosti in 23% odraslih, ki dosegajo drugo raven. To dokazuje, da odrasli po končanem izobraževanju pridobljene pisne spretnosti izgubljajo, če jih ne uporabljajo ali obnavljajo.

2. ZAPOSLOTVENI POLOŽAJ

Ne preseneča ugotovitev mednarodne raziskave o pismenosti, da poleg dosežene izobrazbe na posameznikovo zaposljivost vpliva tudi raven njegove pismenosti. V splošnem lahko rečemo, da za slovenski trg dela velja, da je za odrasle z doseženo nizko ravni pismenosti tveganje brezposelnosti bistveno višje kot pri tistih, ki dosegajo vsaj tretjo raven pismenosti.

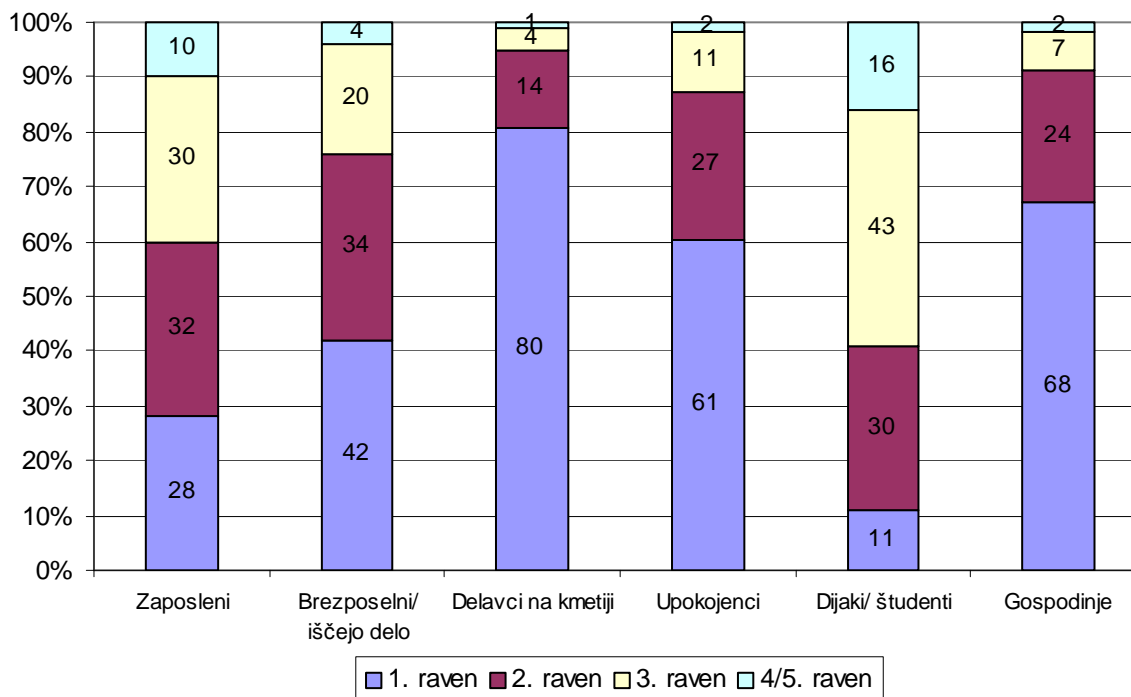
Zaposleni imajo praviloma boljše pisne spretnosti od brezposelnih (glej sliko 5 na strani 18), ki ne berejo in ne pišejo pri delu, kar je bistvena prednost pri ohranjanju pisnih spretnosti, zlasti še, če se odrasli ne izobražujejo. Tako so povprečni dosežki brezposelnih nižji od povprečnih pisnih dosežkov zaposlenih, tudi če primerjamo skupine z isto stopnjo izobrazbe (Možina et al., 2000, str. 33).

Slika 5 nam kaže, da dosega zgornje tri ravni računske pismenosti 24% brezposelnih in 40% zaposlenih. Obe skupini, torej aktivno prebivalstvo, pa presejata dosežke neaktivnega prebivalstva, razen skupine dijakov in študentov, ki precej izstopajo po povprečnih pisnih dosežkih, saj jih skupaj kar 59% dosega zgornje tri ravni računske pismenosti. Najslabše pisne sposobnosti izkazujejo upokojenci z 88% na prvih dveh ravneh, delavci na kmetijah z 94% in gospodinje z 92% na prvih dveh ravneh.

3. STAROST

Naslednji dejavnik, ki vpliva na pisne dosežke prebivalstva, je starost. Raziskava je pokazala na precejšnje razlike v pisnih spretnostih med generacijami. Tako je najbolj spodbudne rezultate dosegla starostna skupina mlajših odraslih med 20. in 24. letom starosti, ki se pretežno uvršča na drugo in tretjo raven pismenosti, najslabše pa starejši odrasli med 50. in 65. letom starosti, ki dosegajo v povprečju le prvo raven pismenosti.

Slika 5: Struktura prebivalcev v starosti od 16 do 65 let glede na doseženo raven računske pismenosti in zaposlitveni položaj, Slovenija, 1998 (v %)

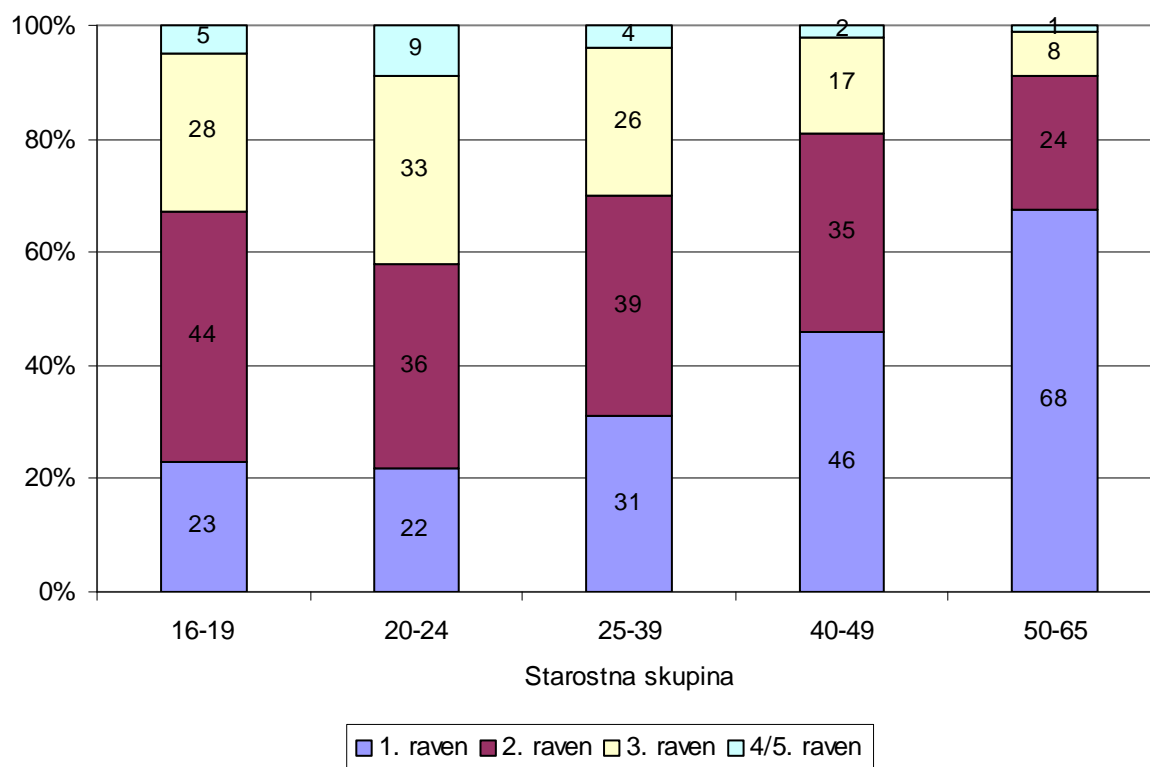
Vir: Možina et al., 2000, str. 33.

Razloga za tako razliko sta predvsem proces pozabljanja šolskih znanj in dejstvo, da so današnje starejše generacije v preteklosti šolale krajši čas kot današnje mlade generacije. Glede na to torej, da se mlajše generacije šolajo v povprečju dlje časa in bodo najverjetneje podvržene procesom kontinuiranega vseživljenjskega izobraževanja, njihove pisne spretnosti pa bodo zaradi tega v manjši meri upadale, lahko pričakujemo, da se bo z odhodom starejših starostnih skupin delavcev s trga dela splošna raven pisnih spretnosti v Sloveniji izboljšala (Možina et al., 2000, str. 28-30).

Omenjeno razslojenost prebivalstva glede pisnih dosežkov različnih starostnih razredov lahko za primer besedilne pismenosti ponazorimo s sliko 6 na naslednji strani.

Omenim naj še, da v večini ostalih primerjanih držav dosežata starostna razreda med 16. in 19. letom ter 20. in 24. letom starosti tretjo raven pismenosti, v Sloveniji pa prvi dosega v povprečju le drugo raven, drugi pa drugo ali tretjo raven pismenosti. Za obe skupini je značilno, da dijaki in študentje dosegajo boljše pisne rezultate od sovrstnikov, ki se ne šolajo in boljše rezultate od vseh ostalih starejših starostnih razredov (Bevc, 2001, str. 41).

Slika 6: Besedilna pismenost prebivalstva Slovenije (med 16. in 65. letom) po ravneh in starostnih skupinah, 1998 (%)

Vir: Možina et al., 2000, str. 29.

4. IZOBRAZBA STARŠEV

Z raziskavo je bilo ugotovljeno, da je pomemben dejavnik pismenosti posameznikov raven pismenosti, ki jo dosegajo njihovi starši. Tako naj bi posamezniki, ki izhajajo iz družin, v katerih prevladuje nižja stopnja izobraženosti njihovih staršev, večkrat tudi sami dosegali nižje ravni pismenosti in nasprotno, posamezniki, ki izhajajo iz bolj izobraženih družin, bodo večkrat dosegali višje ravni pismenosti. Iz tega je mogoče sklepati, da se določena raven pismenosti mnogokrat prenaša med generacijami. To lahko v največji meri pripišemo dejstvu, da višje izobraženi starši, ki praviloma dosegajo višje ravni pismenosti, lažje omogočajo otroku dostopnost do različne literature, jih bolj spodbujajo in prenašajo nanje lastne bralne navade (Možina et al., 2000, str. 31-32).

Velikost vpliva izobrazbe staršev na raven dosežene pismenosti njihovih otrok se med državami razlikuje, pri čemer Slovenija sodi med države, kjer je ta vpliv precejšen. Najvišje dosežke v pisnih spretnostih dosegajo tiste države, ki so uspešne pri zagotavljanju pismenosti najnižjim socialno-ekonomskim slojem (Bevc, 2001, str. 42-44). Če želi Slovenija prekiniti z medgeneracijskim prenosom slabše pismenosti nižjih socialnih slojev, mora ustrezno ukrepati in tem mladim omogočiti vsaj dokončanje srednje šole.

2.5.4. Primerjava Slovenije z drugimi državami glede na pisne dosežke odraslega prebivalstva

Slovenija sodi med države s slabšimi pisnimi dosežki, saj se kar 65.4% odraslega prebivalstva umešča na prvo in drugo raven računske pismenosti, 76.7% besedilne pismenosti in 72.7% dokumentacijske pismenosti (glej priloge 1, 2 in 3). Sodimo torej med države z najnižjimi pisnimi dosežki odraslega prebivalstva, skupaj s Čilom, Portugalsko in Poljsko. Nasprotno imajo najnižje deleže odraslega prebivalstva na prvi in drugi ravni (računske) pismenosti Švedska (25.2%), Danska (27.7%), Norveška (29.7%) in Češka (31.2%).

Za Slovenijo, ki ima večji delež manj izobraženega prebivalstva, je značilno tudi (Hanžek et al., 2001, str. 116-117):

- zelo velik delež po pisnih spretnostih slabo umeščena prebivalstva (na prvi in drugi ravni) med starejšimi odraslimi, v starostni skupini od 56 do 65 let;
- velike razlike v povprečnih pisnih spretnostih med najmlajšo in najstarešo generacijo odraslih;
- majhen delež odraslih, ki dosegajo zgornje ravni pismenosti ob sicer končani manj kot srednji šoli;
- velike razlike v povprečnih pisnih dosežkih med dijaki in študenti ter njihovimi vrstniki, ki se ne šolajo;
- precejšnje razlike med povprečnimi pisnimi sposobnostmi različnih starostnih skupin odraslega prebivalstva s končano srednjo šolo, kar pomeni, da ne ohranjajo pisnih sposobnosti dovolj dobro;
- velike razlike v povprečnih pisnih dosežkih med najmanj in najbolj izobraženimi odraslimi.

Rezultati raziskave o pismenosti odraslih kažejo, da kvantitativni vidik zaloge kapitala izobrazbe daje precej boljše rezultate kot kvalitativni. Tako bi morali ob upoštevanju kvalitativnega vidika izobrazbenega kapitala (pismenost odraslega prebivalstva Slovenije), v izobraževanje vključiti petkrat več odraslih kot po kvantitativnem vidiku. To torej pomeni, da je trenutna vključenost odraslih v izobraževanje precej nižja od dejansko potrebne (Možina et al., 2000, str. 41).

Slaba pismenost prebivalstva, pretežno na prvi in drugi ravni, z vidika trenutnega gospodarskega razvoja Slovenije še ni kritična, vendar pa se z vpletanjem naše države v integracijske in globalizacijske procese že poraja dvom v sposobnost prilagajanja njenega prebivalstva spremembam, ki jih zahteva vedno bolj kompleksna tehnologija in organizacija dela. To pa pomeni, da so v Sloveniji nujno potrebni ukrepi za dvig ravni pismenosti bolj ogroženih skupin prebivalstva, kot so prebivalci z manj kot 4-letno srednjo šolo, ki se ne vključujejo v izobraževanje. Ukrepi za dvigovanje njihove ravni pismenosti pa morajo biti usmerjeni ciljno, torej morajo upoštevati potrebe posamezne skupine prebivalcev, kot so brezposelni, zaposleni v sektorjih, v katerih zaposlovanje upada, prebivalci posameznih bolj ogroženih regij (prekmurska, notranjsko-kraška in spodnjesavinjska), da bi lahko bili učinkoviti in bi dosegli svoj namen.

2.5.5. Napoved trenda minimalne izobraženosti slovenskega prebivalstva, ki omogoča funkcionalno pismenost

Nacionalna raziskava o pismenosti odraslega prebivalstva Slovenije je torej pokazala, da približno tri četrtine odraslih Slovencev ne dosega niti tretje izmed petih ravni pismenosti (za potrebe analize trenda v tem delu obravnavam vse tri vrste pismenosti skupaj), ki naj bi ljudem omogočala kakovostno uporabo znanja in informacij iz različnih pisnih virov v različnih življenjskih okoliščinah. Zaradi izrazito neugodnega rezultata omenjene raziskave sem se odločila, da poskusim odgovoriti na vprašanje, kdaj bi, ob vsem ostalem nespremenjenem, odraslo prebivalstvo Slovenije v povprečju doseglo vsaj tretjo raven funkcionalne pismenosti?

V ta namen predpostavljam naslednje: Če se povečuje delež aktivnega prebivalstva¹⁰ z dokončano vsaj 4-letno srednjo šolo, torej s V. stopnjo šolske izobrazbe¹¹, se mora povečevati tudi povprečno število let šolanja odraslega prebivalstva Slovenije. Na delež aktivnega prebivalstva z doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe lahko torej gledam kot na neodvisno spremenljivko (X), na povprečno število let šolanja odraslih pa kot na od nje odvisno spremenljivko (Y).

Če opisana povezava res obstaja, me nadalje zanima, kdaj bodo odrasli prebivalci Slovenije dosegli v povprečju 12 let šolanja v formalnem izobraževanju, ki predstavlja v povprečju zaključeno vsaj 4-letno srednjo šolo (V. stopnjo izobrazbe), kar bi po izsledkih mednarodne raziskave o pismenosti odraslih omogočalo doseganje minimalno potrebne ravni funkcionalne pismenosti odraslega prebivalstva Slovenije, vsaj na tretji ravni pisnih dosežkov?

Za analizo problema sem zbrala podatke o povprečnem številu let šolanja odraslega prebivalstva in deležih aktivnega prebivalstva z zaključeno vsaj 4-letno srednjo šolo (V. stopnjo izobrazbe) v Sloveniji v obdobju od 1993 do 1999, ki so prikazani v naslednji tabeli.

Tabela 3: Povprečno število let šolanja odraslega prebivalstva in deleži aktivnega prebivalstva Slovenije z vsaj V. stopnjo šolske izobrazbe, v obdobju od 1993 do 1999

Leto	Povprečno število let šolanja odraslih	% aktivnega prebivalstva z vsaj V. stopnjo izobrazbe
1993	9.7	42.0
1994	9.8	42.2
1995	9.8	42.9
1996	9.9	42.7
1997	10.0	42.1
1998	10.0	42.8
1999	10.1	45.8

Opomba: Podatki o aktivnem prebivalstvu so zbrani na osnovi Ankete o delovni sili.

Vira: Tabela 2 na strani 12. Rezultati raziskovanj, št. 743/2000, str. 35.

¹⁰ Opredelitev pojma glej v poglavju 4.1.

¹¹ Stopnje izobrazbe od I. do VIII., ki so v splošni rabi v Sloveniji, so rezultat družbenega dogovora o delu in razvrščanju stopenj izobrazbe iz leta 1980, ki pa nikoli ni doživel pravne uveljavitve. Ni usklajen z ISCED97.

1. Model za analizo odvisnosti z enostavno linearno regresijo

Povprečno število let šolanja odraslega prebivalstva (Y) = $\alpha + \beta \cdot$ Delež aktivnega prebivalstva z doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe (X) + ε ,

kjer je: α – regresijska konstanta

β – regresijski koeficient

ε – nepojasneni vplivi

Ocena linearnega regresijskega modela oziroma ocena linearne regresijske funkcije pa je zapisana v obliki:

$$Y'' = a + b \cdot X,$$

kjer je: a – ocena regresijske konstante

b – ocena regresijskega koeficienta

Y – odvisna spremenljivka - povprečno število let šolanja odraslih

X – neodvisna spremenljivka - delež aktivnega prebivalstva z doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe

Na osnovi predstavljenega regresijskega modela, na podlagi lastnih izračunov in s pomočjo programskega paketa SPSS izračunane parametre regresijske premice in mere korelacije so predstavljene v tabeli 4.

Tabela 4: Ocene parametrov regresijske premice in mer korelacije za analizo odvisnosti med povprečnim številom let šolanja odraslega prebivalstva in deležem aktivnega prebivalstva z doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe v Sloveniji, v obdobju od 1993 do 1999

Ocena regresijske konstante (a)	Ocena regresijskega koeficienta (b)	Korelacijski koeficient (R)	Determinacijski koeficient (R ²)
6.844	7.119	0.663	0.439

Opomba: Rezultati statističnih testov so podani v prilogi 5.

Vir: Tabela 3 na strani 21.

Ocenjena regresijska funkcija ima torej naslednjo obliko:

$$Y'' = 6.844 + 7.119 \cdot X, \text{ oziroma,}$$

povprečno število let šolanja odraslega prebivalstva Slovenije" = $6.844 + 7.119 \cdot$ delež aktivnega prebivalstva z doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe

Na podlagi ocenjene regresijske funkcije lahko ugotovim, da bi se povprečno število let šolanja odraslega prebivalstva Slovenije v povprečju povečalo za 7.119 let, če bi se delež aktivnega prebivalstva z doseženo vsaj V. stopnjo šolske izobrazbe povečal za 100%. Prav tako ugotavljam, da je korelacijski koeficient (R) = 0.663 kar pove, da je linearna odvisnost povprečnega števila let šolanja odraslih v Sloveniji od deleža aktivnega prebivalstva z doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe pozitivna in precej visoka. S to ugotovitvijo potrjujem predpostavko o odvisnosti med proučevanima spremenljivkama, saj lahko z dovolj veliko gotovostjo pričakujemo, da se bo povprečno število let šolanja odraslega prebivalstva Slovenije povečalo, če se bo povečal delež aktivnih prebivalcev, ki ima doseženo vsaj V. stopnjo šolske izobrazbe.

2. Ker povezava med proučevanima spremenljivkama obstaja, želim v nadaljevanju ugotoviti, kolikšen naj bi bil delež aktivnega prebivalstva z doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe v času, ko bo povprečno število let šolanja odraslih v Sloveniji doseglo 12 let?

Odgovor na zastavljeno vprašanje lahko oblikujem na podlagi ocenjenega modela odvisnosti v obliki:

$$12 \text{ let} = 6.844 + 7.119 \cdot x \rightarrow x = 0.724,$$

ki pove, da naj bi bilo, ob vsem ostalem nespremenjenem, željeno povprečno število let šolanja odraslega prebivalstva Slovenije 12 let doseženo, ko bi 72.4% vsega aktivnega prebivalstva Slovenije imelo vsaj V. stopnjo šolske izobrazbe. Menim, da je ocena dokaj realna, saj so imele države OECD (OECD, 2001, str. 44) v letu 1999 v povprečju 65% primerljivo izobraženega aktivnega prebivalstva, pri čemer so imele v letu 1992 v povprečju 11.1 let šolanja odraslih (glej sliko 1 na strani 12), torej naj bi do leta 1999 že dosegle v povprečju 12 let šolanja, glede na to, da se v razvitih državah povprečno število let šolanja odraslih poveča v enem desetletju za okoli 1 leto. Primerjava je seveda precej poenostavljena, saj novejših podatkov o povprečju povprečnega števila let šolanja odraslega prebivalstva v državah OECD ni, prav tako pa sem le "na oko" izenačila V. stopnjo izobrazbe po klasifikaciji, ki jo uporabljamo v Sloveniji, z ISCED97¹², ki jo uporabljajo države OECD.

3. Nazadnje želim z enačbo linearnega trenda ugotoviti še, kdaj bodo odrasli prebivalci Slovenije v povprečju dosegli 12 let šolanja?

Ocenjena enačba linearnega trenda ima obliko:

$$Y_t' = a + b \cdot X,$$

kjer je: Y_t' – ocena vrednosti spremenljivke y za časovno enoto t

a – ocena regresijske konstante

b – ocena smernega koeficienta linearnega trenda

X – tehnični čas, za katerega velja $\sum X = 0$

Končna oblika enačbe linearnega trenda pa ima obliko (izračun je nakazan v prilogi 6):

$$Y_t' = 9.9 + 0.064286 \cdot X$$

Oblika enačbe za napoved časa X , v katerem bo spremenljivka Y_t' predvidoma dosegla vrednost 12 let šolanja pa je:

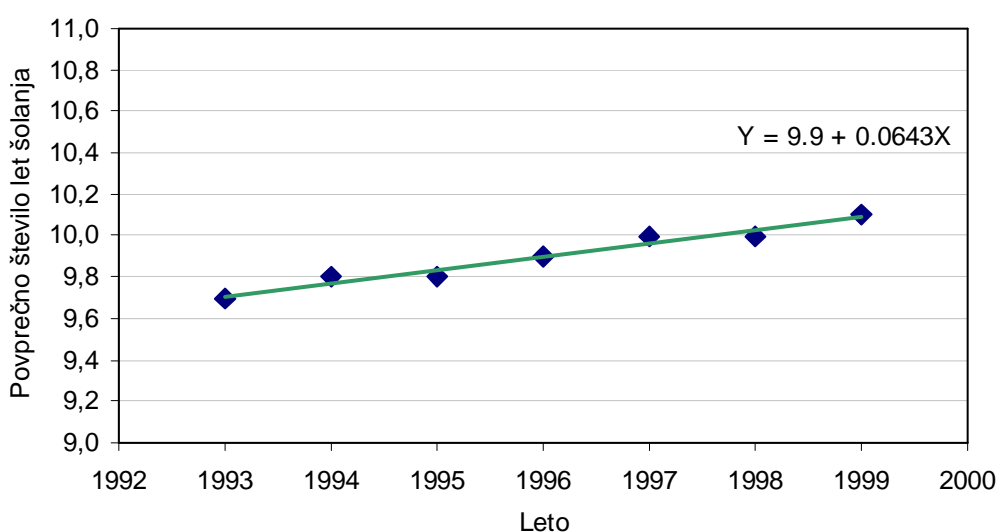
$$12 = 9.9 + 0.064286 \cdot x \rightarrow x = 32.6 \rightarrow t = 2028$$

Na podlagi enačbe linearnega trenda za rast povprečnega števila let šolanja odraslega prebivalstva Slovenije, s katerim sem želela napovedati čas, v katerem bo, ob vsem ostalem nespremenjenem, odraslo prebivalstvo Slovenije doseglo v povprečju 12 let šolanja, ki pomeni v povprečju doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe (zaključeno vsaj 4-letno srednjo šolo) in ki naj bi predvidoma izpolnila minimalne zahteve po funkcionalni pismenosti slovenskega prebivalstva na tretji ravni pisnih dosežkov, ugotavljam, da bo leto doseženo leta 2028. Iz slednjega lahko zaključim, da je odraslo prebivalstvo Slovenije

¹² Glej prilogo 4 za mednarodno veljavno klasifikacijo izobraževanja ISCED97.

glede povprečnega števila let šolanja v precejšnjem zaostanku za povprečjem držav OECD, prav tako pa je v precejšnjem zaostanku po deležu aktivnega prebivalstva s končano vsaj 4-letno srednjo šolo, ki naj bi ga po mojih ocenah ob enakem razvoju pojava, kot je veljal v obdobju od 1993 do 1999, dosegla šele v približno treh desetletjih. Nerazveseljiv rezultat analize pa lahko omilim z dejstvom, da je napoved kljub vsemu precej stroga, saj smo v Sloveniji priča velikemu povečanju vključenosti v vse ravni izobraževanja, še posebej v terciarno izobraževanje, zaradi česar bi bila lahko želeni delež aktivnega prebivalstva z vsaj V. stopnjo izobrazbe in povprečje šolanja 12 let, dosežena tudi nekoliko prej. Zaradi lažjega razumevanja omenjenega pojava v nadaljevanju prikazujem še grafični prikaz obravnavanega linearnega trenda.

Slika 7: Linearni trend za rast povprečnega števila let šolanja odraslega prebivalstva Slovenije, v obdobju od 1993 do 1999

Vir: Tabela 3 na strani 21. Priloga 6.

2.6. KOLIČINA TOKA KAPITALA IZOBRAZBE

Z velikostjo oziroma količino toka kapitala izobrazbe razumemo razširjenost izobraževanja. Merimo ga lahko s *stopnjo zajetosti mladine in odraslih v izobraževanje* ter s *številom šolajočih na sto tisoč¹³ prebivalcev*. Ker so s temi kazalniki povezani določeni metodološki in vsebinski problemi¹⁴, pa je treba rezultate mednarodnih primerjav obravnavati z nekaj previdnosti.

2.6.1. Vključenost prebivalstva v izobraževanje

Vključenost prebivalstva v izobraževanje merimo s *stopnjo vključenosti v posamezno raven izobraževanja ali skupaj za vse tri ravni izobraževanja*.

Ločimo tri ravni izobraževanja¹⁵:

- *Prva raven izobraževanja oziroma primarno izobraževanje*. V Sloveniji vključuje razredno stopnjo, to je prve štiri razrede osnovne šole.

¹³ Zaradi majhnosti Slovenije je smiselno opazovati število šolajočih na 1000 prebivalcev.

¹⁴ Med državami se lahko razlikuje dolžina šolanja na posamezni stopnji izobraževanja in možnosti oziroma omejitve v dostopnosti do visokega izobraževanja.

¹⁵ Glej prilogo 4 za mednarodno veljavno klasifikacijo izobraževanja ISCED97.

- *Druga raven izobraževanja ali sekundarno izobraževanje.* V Sloveniji je razdeljena na *nižjo stopnjo* sekundarnega izobraževanja, ki obsega predmetno stopnjo, torej preostale razrede osnovne šole in *višjo stopnjo* sekundarnega izobraževanja, ki zajema srednje izobraževanje. Primarna in nižja stopnja sekundarnega izobraževanja skupaj tvorita *obvezno izobraževanje*.
- *Tretja raven izobraževanja oziroma terciarno izobraževanje.* Vključuje višji in visokošolski študij (Bevc, 2001, str. 48-58).

Vključenost prebivalstva v izobraževanje lahko torej proučujemo za vsako raven izobraževanja ločeno ali za vse ravni skupaj. Pri tem lahko računamo neto ali bruto stopnjo vključenosti. Pri *neto stopnji* primerjamo vse redno in izredno vpisane iz ustrezne starostne skupine (števec) s številom vseh prebivalcev v tej starostni skupini (imenovalec), kateri je namenjeno začetno izobraževanje na dani ravni. Pri *bruto stopnji* pa v števcu upoštevamo vse redno in izredno vpisane, torej ne glede na starostno skupino, ki ji pripadajo, ter jih primerjamo s številom vseh prebivalcev v starostni skupini, kateri je namenjena dana raven začetnega izobraževanja.

Proučevanje celotnega toka kapitala izobrazbe se sestoji iz evidentiranja tako vključenosti prebivalstva v formalno izobraževanje kot vključenosti v neformalno izobraževanje, to je vključenosti odraslega prebivalstva v izobraževanje, usposabljanje in izpopolnjevanje. Ker je spremljanje vključenosti v neformalno izobraževanje bistveno težje, ne moremo imeti popolnega pregleda nad tem delom izobraževanja in zato tudi ne nad celotnim tokom kapitala izobrazbe.

2.6.1.1. Vključenost prebivalstva Slovenije v vse tri ravni formalnega izobraževanja

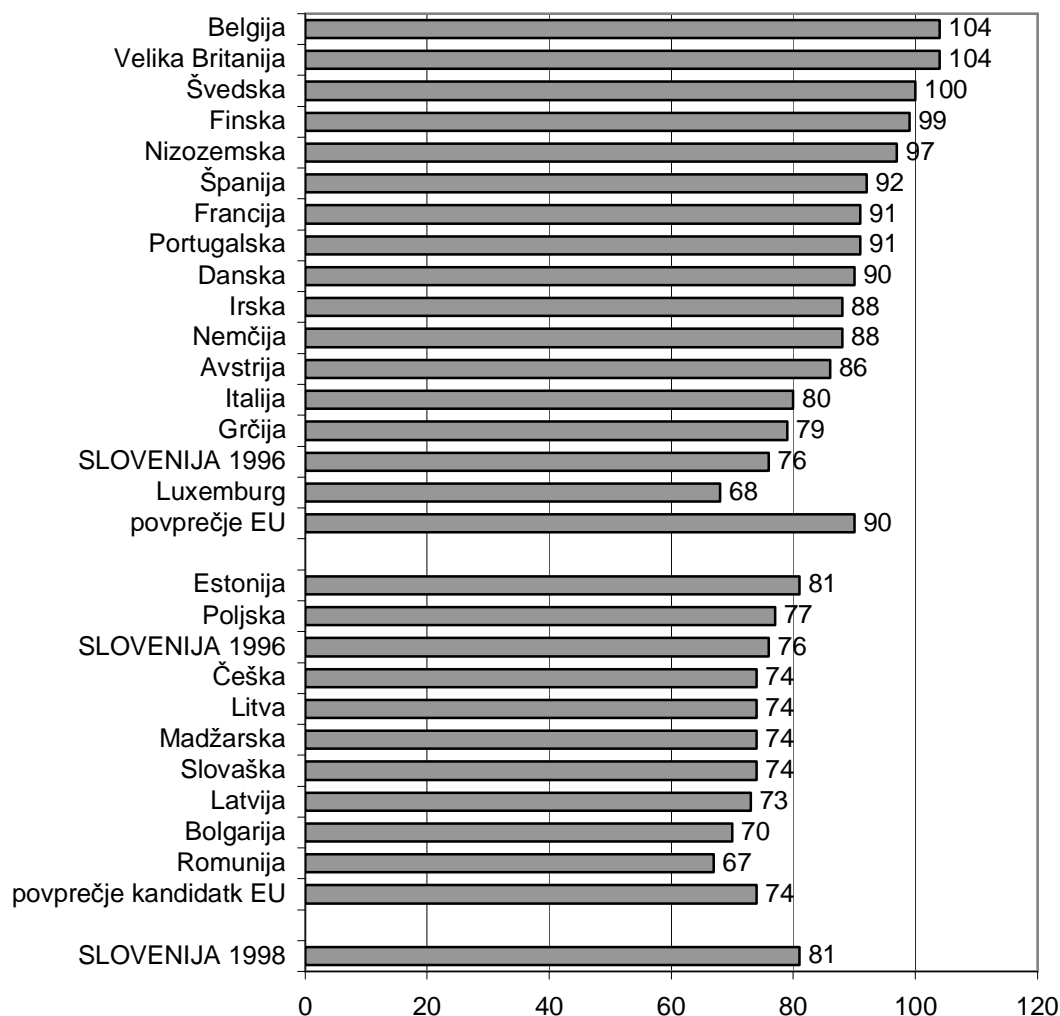
V obravnavanem letu 1996 je Slovenija po skupni bruto stopnji vključenosti prebivalstva v vse tri ravni izobraževanja skupaj, zaostajala za vsemi državami EU, razen za Luxemburgom, izkazovala pa je višjo stopnjo vključenosti glede na večino držav kandidatk za vstop v EU (glej sliko 8 na strani 26). Pri tem Slovenija zaostaja za razvitimi državami predvsem po vključenosti odraslih v vse tri ravni formalnega izobraževanja, ne pa toliko po vključenosti mladine. V tej zvezi je zgovoren tudi podatek, da v Sloveniji več kot 30% starejših nad 40. letom starosti nima niti srednješolske izobrazbe, v razvitih državah pa je ta delež že več desetletij pod 25%. Razkorak v koncentraciji višješolsko in visokošolsko izobraženih Slovencev v primerjavi z državami EU pa se kaže že pri starejših od 30 let. Največja težava, ki jo moramo v najkrajšem času odpraviti, je zaostanek Slovenije za razvitimi državami po vključenosti odraslih v vse tri ravni formalnega izobraževanja, ki se trenutno celo povečuje (Državni razvojni program 2001-2006, 2002, str. 242-243).

Skupna stopnja vključenosti prebivalstva v vse tri ravni izobraževanja v Sloveniji, se je v letu 1998 glede na leto 1996 izboljšala, je bližja povprečju držav EU in presega povprečje kandidatk za vstop v EU.

2.6.1.2. Vključenost prebivalstva Slovenije v tretjo raven formalnega izobraževanja

Slovenija po vključenosti v vse tri ravni izobraževanja nekoliko zaostaja za državami EU, kar pa ne velja za tretjo raven formalnega izobraževanja, saj se je v 90. letih ta zaostanek za Evropo začel precej hitro zmanjševati na račun ekspanzije vpisov v višje in visoke šole. Ta pojav je prikazan v tabeli 5 na strani 27.

Slika 8: Bruto stopnja vključenosti prebivalcev v vse tri ravni formalnega izobraževanja skupaj¹⁶ - Slovenija v primerjavi z državami EU in kandidatki za vstop v EU, 1996 (%)

- podatki za Belgijo, Dansko, Portugalsko, Češko, Madžarsko in Poljsko so za leto 1995

Vir: Unesco Statistical Yearbook, 1999, str. II-262.

¹⁶ Bruto stopnja vključenosti prebivalcev v vse tri ravni izobraževanja je izračunana kot kvocient med številom vseh vpisanih (redno in izredno) na vseh treh ravneh izobraževanja v obravnavanem letu in starostno skupino od 7. do 23. leta starosti, kateri so te tri ravni izobraževanja namenjene, pomnoženo s 100.

Tabela 5: Skupno število študentov dodiplomskega študija¹⁷, število študentov dodiplomskega študija na 1000 prebivalcev in stopnja vključenosti v terciarno izobraževanje¹⁸ (dodiplomski študij) – Slovenija od 1991 do 2000 (lastni izračuni)

Šolsko leto	Skupno število študentov	Število študentov na 1000 prebivalcev	Stopnja vključenosti v 3. raven izobr. (%)
1991/92	35314	18	24.6
1992/93	36534	18	25.7
1993/94	39542	20	28.0
1994/95	42645	21	30.0
1995/96	45449	23	31.7
1996/97	48794	25	33.3
1997/98	55422	28	37.4
1998/99	63636	32	42.9
1999/00	65735	33	43.7
2000/01	73187	37	48.7

Viri: Rezultati raziskovanj, št. 744/2000, str. 63. Statistični letopisi RS od 1992 do 2001. Statistične informacije, št. 104/2001, str. 1.

Na podlagi zgornjih podatkov ugotavljam, da se je v preteklem desetletju število študentov na dodiplomskem študiju podvojilo. V šolskem letu 2000/2001 je bila dosežena že 48.7% vključenost prebivalcev v tretjo raven izobraževanja, kar je glede na stanje pred desetimi leti več kot spodbudno. Kljub temu pa med temeljnimi cilji visokega šolstva v Sloveniji še naprej ostaja povečevanje števila študentov. Po eni strani se namreč zmanjšuje delež mladih generacij med vsemi prebivalci, zaradi česar je potrebno povečevati njihovo udeležbo v terciarnem izobraževanju in izobraževanju nasploh, da bi se zagotovila zadostna koncentracija ustreznega kadra za prihodnost, po drugi strani pa je za vse razvite države značilno, da se kljub rasti vpisov v terciarno izobraževanje, povpraševanje po diplomantih povečuje hitreje od ponudbe (Nacionalni program visokega šolstva Republike Slovenije, 1997, str. 24-25. OECD, 2001, str. 159).

Poleg omenjenega je za terciarno raven izobraževanja v Sloveniji značilno še:

- povečevanje vpisa na daljših programih (visokošolski dodiplomski in podiplomski študij) kljub odpiranju mnogih višjih strokovnih šol;
- v povprečju diplomira več žensk kot moških; struktura diplomantov v šolskem letu 1999/2000 je bila 57.3% : 42.7% v korist žensk (Rezultati raziskovanj, št. 744/2000, str. 56-58), povprečna struktura diplomantov v državah EU pa je za približno 5 odstotnih točk manjša v korist žensk;
- prevladovanje izobraževanja v družbenih vedah;
- padanje deleža prebivalcev s terciarno izobrazbo s starostjo, kar je značilno tudi za ostale razvite države;

¹⁷ Vključeno je število rednih in izrednih dodiplomskih študentov, brez absolventov in tujih študentov.

¹⁸ Stopnja vključenosti v terciarno izobraževanje (dodiplomski študij) je izračunana kot kvocient med skupnim številom študentov v posameznem šolskem letu in stanjem prebivalstva v starostni skupini od 20. do 24. leta sredi leta, pomnoženo s 100.

- razlike v vključenosti prebivalstva na dodiplomskem študiju po posameznih regijah; najvišja vključenost prevladuje v osrednjeslovenski regiji, najnižja pa v pomurski in spodnjeposavski regiji;
- Slovenija po deležu prebivalstva s terciarno ravni izobrazbe za povprečjem držav EU med mladimi generacijami praktično ne zaostaja več, medtem ko je ta zaostanek še vedno velik pri starejših generacijah (Bevc, 2001, str. 58-62).

2.7. KAKOVOST TOKA KAPITALA IZOBRAZBE

S kakovostjo izobrazbenega kapitala razumemo dejansko znanje oziroma kakovost kadrov, ki prihajajo iz procesa izobraževanja. Ker pa je to težko merljiva kategorija, jo "nadomeščamo" s kazalniki, kot so:

- finančna sredstva, ki jih družba namenja za posamezno raven izobraževanja in
- obremenjenost učitelja oziroma predavatelja glede na povprečno velikost razreda.

2.7.1. Javni izdatki za izobraževanje

Vsi izdatki za izobraževanje, ne glede na vir financiranja (država, podjetja, organizacije, gospodinjstva), pomenijo naložbo v človeški kapital in so osnova za večanje njegovega obsega. Javne izdatke za izobraževanje merimo predvsem kot *delež v BDP* ali kot *izdatke na šolajočega*, te pa lahko izrazimo v denarni enoti ali glede na delež v BDP na prebivalca.

Ker lahko izdatke za izobraževanje obravnavamo iz različnih vidikov, sem si zaradi omejenosti s prostorom izbrala le prvega, ki ga bom podrobneje opisala pod točko 2.7.1.1. Namesto ostalih kazalnikov, povezanih s tokom izobrazbenega kapitala, pa bom pod točko 2.7.2. raje na kratko spregovorila o značilnostih financiranja izobraževanja pri nas, predvsem visokošolskega.

2.7.1.1. Izdatki za izobraževanje kot delež v BDP

Te izdatke lahko opredelimo kot tisti del skupnih javnih izdatkov v BDP, ki jih družba namenja razvoju izobraževanja. Sestavljeni so iz izdatkov za šole, univerze in druge institucije, ki so vključene v posredovanje storitev izobraževanja. Lahko bi rekli, da so državni izdatki v izobraževanje investicija, ki na dolgi rok prispeva h gospodarski rasti, večanju produktivnosti in zmanjševanju socialne neenakosti med ljudmi. Določitev višine deleža teh izdatkov je torej ključnega pomena za vsako državo (Education at a Glance, 2001, str. 72).

Ob upoštevanju Unescove metodologije zajemanja javnih izdatkov za izobraževanje kot deleža v BDP, ki vključuje tudi izdatke v predšolsko raven in socialne transferje šolajočim, Slovenija po teh izdatkih sodi med države, ki namenjajo precejšen delež BDP v izobraževalne namene. Delež je namreč primerljiv ali celo višji kot v mnogih državah članicah EU in kandidatkah za vstop v EU, kar nam kaže tudi tabela 6 na naslednji strani.

Javni izdatki za izobraževanje so v Sloveniji v letu 1995 znašali 5.7% BDP, kar presega povprečni delež javnih izdatkov v BDP držav EU (5.5%) in držav kandidatka za vstop v EU (5.4%) v letu 1996, ter je enako povprečju držav članic OECD (5.7%) v letu 1998 (Education at a Glance, 2001, str. 80).

Tabela 6: Izdatki za izobraževanje kot delež v BDP – Slovenija v primerjavi z državami EU in kandidatkami za vstop v EU, 1996 (%)

Države EU, 1996	Javni izdatki (% BDP)
Švedska	8.3
Danska	8.1
Finska	7.5
Francija	6.0
Irska	6.0
Portugalska	5.8
SLOVENIJA*	5.7
Avstrija	5.4
Velika Britanija	5.3
Nizozemska	5.1
Španija	5.0
Italija	4.9
Nemčija	4.8
Luxemburg	4.0
Belgija	3.1
Grčija	3.1
Povprečje EU	5.5

Države kandidatke za vstop v EU, 1996	Javni izdatki (% BDP)
Poljska	7.5
Estonija	7.3
Latvija	6.3
SLOVENIJA*	5.7
Litva	5.5
Češka	5.1
Slovaška	5.0
Madžarska	4.6
Romunija	3.6
Bolgarija	3.2
Povprečje kandidatke EU	5.4

* podatek za leto 1995

Vir: Unesco Statistical Yearbook, 1999, str. II-490 – II-512.

Javne izdatke za izobraževanje kot delež v BDP lahko opazujemo tudi z vidika njihove delitve na posamezno raven izobraževanja. Za Slovenijo so še posebej pomembni *javni izdatki (kot % BDP) v visoko šolstvo oziroma v terciarno raven izobraževanja*, saj sta želja in cilj Slovenije zmanjšati zaostanek za ostalimi razvitimi državami glede primerljivega deleža visokošolsko izobraženih strokovnjakov. V Sloveniji je bila rast izdatkov za terciarno izobraževanje od osamosvojitve dalje ugodna, nismo pa še uspeli doseči ravni drugih razvitih držav.

Iz tabele 7 ugotavljam, da se je delež javnih izdatkov v BDP, namenjenih visokemu šolstvu v letu 1998, med državami članicami OECD kar precej razlikoval. Izrazito nad povprečjem izstopata Koreja in ZDA, mnogo pa je tudi držav, katerih delež izdatkov v BDP za visokošolsko izobraževanje zaostaja za Slovenijo. V celoti pa Slovenija po obravnavanem deležu zaostaja za povprečjem držav članic OECD. Pri tem je potrebno poudariti, da se v mnogih državah sredstva za terciarno izobraževanje v preteklih letih niso spreminjala ali pa so celo upadala, medtem ko v Sloveniji beležimo njihovo rast.

V Nacionalnem programu visokega šolstva Republike Slovenije iz leta 1997 je bil postavljen cilj, da bo v prihodnjih letih Slovenija namenjala za terciarno izobraževanje vsaj 1.4% BDP. Ob tem naj bi še naprej povečevali število študentov v visokem šolstvu ter vlagali v razvoj in posodabljanje opreme, nove študijske programe, kadre in študijske subvencije. Predvidena rast sredstev za zagotovitev ciljev naj bi znašala 5% letno (Nacionalni program visokega šolstva, 1997, str. 30-31).

Poleg razdelitve javnih izdatkov za izobraževanje kot deleža v BDP za posamezne ravni izobraževanja, je določen del le-teh namenjen tudi *izobraževanju odraslih*. V Sloveniji se ta delež sicer počasi povečuje (v letu 1992 je bilo namenjeno izobraževanju odraslih 0.01%, v letu 1995 pa 0.08% vseh javnih izdatkov v BDP), vendar pa je še mnogo prenizek. Po mnenju strokovnjakov s področja raziskovanja izobraževanja odraslih naj bi ta delež znašal vsaj 1% (Hanžek et al., 1998, str. 29).

Tabela 7: Povprečni delež javnih sredstev namenjenih terciarnemu izobraževanju kot delež v BDP – Slovenija v primerjavi z nekaterimi članicami OECD v letu 1998 (%)

Država	Javni izdatki v visoko šolstvo (% BDP)
Koreja	2.5
ZDA	2.3
Kanada	1.9
Finska	1.7
Švedska	1.7
Avstrija	1.5
Grčija	1.2
Nizozemska	1.2
Francija	1.1
Španija	1.1
Madžarska	1.0
Nemčija	1.0
Belgija	0.9
Češka	0.9
Povprečje OECD	
1992	1.4
1998	1.6
SLOVENIJA	
1991	1.06
1992	1.13
1994	1.17
1996	1.18

Vir: Education at a Glance, 2001, str. 82. Nacionalni program visokega šolstva Republike Slovenije, 1997, str. 30.

2.7.2. Značilnosti financiranja visokošolskega izobraževanja v Sloveniji

Pri odločitvah o izdatkih za izobraževanje je ena izmed temeljnih dilem, ali vložiti več v izboljšanje kakovosti izobraževalnih storitev ali v širjenje dostopa do izobraževanja. Poleg tega se je treba opredeliti tudi glede tega, koliko javnih sredstev bo država namenila posamezni ravni izobraževanja. V mnogih državah velja, da se izdatki na udeleženca v izobraževanju višajo z ravni izobraževanja. Kljub temu, da so v večini razvitih držav izdatki na udeleženca najvišji prav na terciarni ravni izobraževanja, pa so razlike v sredstvih, ki jih namenjajo trem ravnam, precej velike, predvsem zato, ker je izobraževanje na prvi in drugi ravni za družbo bolj univerzalnega pomena. Količina izdatkov za prvi dve ravni je zato bolj merilo finančne sposobnosti države, da ju podpira. Na višji ravni izobraževanja pa izdatki v izobraževanje niso samo odraz bogastva države, temveč tudi vključenosti prebivalstva v to izobraževanje, saj se s številom udeležencev v terciarnem

izobraževanju izdatki hitreje povečujejo. Pri tem je treba opozoriti, da nižji izdatki ne pomenijo avtomatično tudi nižje kakovosti storitev izobraževanja (Education at a Glance, 2001, str. 56-63).

V Sloveniji največji delež proračunskih sredstev za visoko šolstvo, raziskovalno delo in deloma za podiplomski študij zagotavlja Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. V zadnjih letih so se sredstva, ki jih je zagotavljalo ministrstvo, precej povečala (za 40% med leti 1994 do 1996), predvsem na račun povečanega vpisa v visoke šole (Nacionalni program visokega šolstva, 1997, str. 23).

Najobsežnejše področje visokega šolstva v Sloveniji je in bo ostal dodiplomski študij. V okviru nacionalnega programa visokega šolstva so bili postavljeni cilji, da se postopoma povečuje število vpisnih mest, odpravi omejevanje vpisa na večini študijskih področij in odpravijo razlike v financiranju rednega in izrednega študija. Pri zadnjem bi to pomenilo proračunsko sofinanciranje izrednega študija in povečanje finančne participacije rednih študentov. Trenutni sistem financiranja namreč ni pravičen in ne zagotavlja enakih možnosti dostopa do visokošolskega izobraževanja vsem socialnim kategorijam mladih. Pri sedanjem sistemu financiranja, ki favorizira redni študij, imajo slabše možnosti mladi iz srednjih dohodkovnih razredov, ki niso dovolj nadarjeni, da bi se vključili v redni študij, ali dovolj bogati, da bi si plačali izredni študij, niti ne dovolj revni, da bi bili upravičeni do državne pomoči (Hanžek et al., 1998, str. 32-34. Nacionalni program visokega šolstva, 1997, str. 25-26).

2.8. IZOBRAZBENI INDEKS

Ta kazalnik sem se odločila obravnavati nekoliko ločeno od prejšnjih zaradi njegove posebnosti. Gre namreč za indeks, ki je sicer sestavni del (eden izmed treh indeksov) indeksa človekovega razvoja, ki se izračunava tudi za Slovenijo v okviru Razvojnega programa Združenih narodov (UNDP). *Indeks človekovega razvoja* je bil zasnovan leta 1990 in je najbolje sprejet ter uporabljan indeks, poleg po spolu prirejenega indeksa človekovega razvoja, merila razporejenosti moči po spolu in indeksa revščine. Izdelan je bil v okviru Razvojnega programa Združenih narodov in omogoča mednarodne primerjave za 174 držav. Indeks dopolnjuje uporabo bruto domačega proizvoda na prebivalca kot kazalca gospodarske razvitosti, ob upoštevanju izobrazbe in zdravja, torej ni usmerjen le v gospodarsko uspešnost držav. Gospodarska rast je pojmovana le kot pomembno sredstvo za razvoj človeške družbe. Koncept človekovega razvoja, na katerem temelji tudi enako poimenovani indeks, vključuje torej mnogo širše področje od gospodarstva in sicer ustvarjanje političnih, ekonomskih in socialnih razmer, ki omogočajo človeku dostojno, ustvarjalno, zdravo življenje itn. (Hanžek et al., 2001, str. 11-13).

Indeks človekovega razvoja tvorijo trije indikatorji in sicer zdravje, izobrazba in življenjska raven prebivalstva. Zdravje prebivalstva se meri s pričakovano dolžino življenja ob rojstvu, izobrazbeno stanje v družbi s stopnjo pismenosti odraslega prebivalstva in bruto količnikom osnovnega, srednjega in visokega izobraževanja, življenjsko raven pa določa bruto domači proizvod po kupni moči. Indeks človekovega razvoja¹⁹ se izračuna kot vsota vseh treh indeksov, deljena s 3. Maksimalna vrednost (vsakega) indeksa za posamezno državo je 1.

¹⁹ Indeks človekovega razvoja =
$$\frac{\text{indeks izobrazbe} + \text{indeks BDP} + \text{indeks pričakovane dolzine zivljenja}}{3}$$

Indeks človekovega razvoja za Slovenijo je za leto 1998 je znašal 0.864²⁰, kar jo je uvrstilo na 28. mesto v svetu. Kazalec kaže, da je položaj v Sloveniji precej ugoden, saj se uvršča v zgornjo petino visoko razvitih in bogatejših držav v svetu. Vendar pa kljub vsemu ostaja v Sloveniji mnogo področij, ki so še precej zanemarjena (kultura, vrednote družbe) (Hanžek et al., 2001, str. 12, 22-25).

Indeks izobrazbe sestavljata stopnja pismenosti prebivalstva in bruto vpisni količnik osnovnega, srednjega in visokega izobraževanja. Prvi kazalec tvori dve tretjini, drugi pa eno tretjino izobrazbenega indeksa. V okviru Razvojnega programa Združenih narodov se izobrazbeni indeks izračunava po formuli:

$$\text{Izobrazbeni indeks} = \frac{2}{3} \frac{(\text{dejanska stopnja pismenosti} - \text{minimalna stopnja pismenosti})}{(\text{maksimalna stopnja pismenosti} - \text{minimalna stopnja pismenosti})} + \frac{1}{3} \frac{(\text{dejanski bruto vpisni kolicnik vseh treh ravni izobrazevanja} - \text{minimalni vpisni kolicnik})}{(\text{maksimalni vpisni kolicnik} - \text{minimalni vpisni kolicnik})}$$

Vsak od kazalcev je standardiziran tako, da je določena spodnja meja (minimum) in zgornja meja (maksimum). Meji za pismenost odraslih in meji za vpisni količnik sta 0% in 100%. Primer izračuna izobrazbenega indeksa za Slovenijo za leto 1995 je prikazan v prilogi 8.

Tabela 8: Vrednost izobrazbenega indeksa za Slovenijo v letih 1992, 1994, 1995, 1997 in 1998

Indeks, rang / leto	1992	1994	1995	1997	1998
Indeks izobrazbe	0.916	0.916	0.924	0.930	0.930
Rang v svetu	20	21	18	20	21

Vir: Hanžek et al., 2001, str.12.

Indeks izobrazbe za Slovenijo se je po padcu v letu 1995 spet začel zviševati in v letu 1998 Slovenijo po izobrazbi uvrstil na 21. mesto izmed 174. opazovanimi državami. Porast indeksa v letu 1997 lahko pripišemo predvsem hitremu dvigovanju vpisnega količnika za vse ravni izobraževanja. Pri tem je zanimivo, da je bil vpisni količnik za vse tri ravni izobraževanja višji za ženske (75.13% v letu 1995) kot za moške (71.06% v letu 1995). V stopnji pismenosti odraslega prebivalstva Slovenije med spoloma ni razlike (99% v letu 1995). Znotraj Slovenije pa med regijami izobrazbeni indeks kar precej niha. V letu 1996 je bil najvišji za osrednjo regijo (0.935) in zasavsko regijo (0.930), najnižji pa za pomursko regijo (0.899) (Hanžek et al., 2001, str. 12, 22-26).

²⁰ Glej prilogo 7 za rangiranje držav glede na indeks človekovega razvoja za leto 1998.

3. POTREBE PO DELU, BREZPOSELNOST IN NESKLADJA NA TRGU DELA V SLOVENIJI

Poleg opredelitev pojmov, povezanih s tem poglavjem, želim analizirati gibanje delovno aktivnega prebivalstva in nakazati, kakšne so prevladujoče značilnosti slovenskega trga dela, kakšne so bile spremembe v letu 2001, kateri sektorji dejavnosti zaposlujejo največji delež delavcev, kakšen pomen ima pri zaposlovanju stopnja formalne izobrazbe, po katerih poklicih se v Sloveniji najpogosteje povprašuje, po katerih dodatnih znanjih oziroma izkušnjah povprašujejo delodajalci, kako sta povezani stopnja izobrazbe in brezposelnost ter kako dobro slovenski trg dela povezuje delodajalce in delojemalce.

3.1. OPREDELITEV POJMOV IN ZAJEMANJE PODATKOV

Delo je temeljni proizvodni dejavnik. Opredeljujemo ga kot proizvodno storitev, ki se udejanja z vlaganjem človekovega fizičnega in psihičnega napora, njegove usposobljenosti ter intelekta. Delo je torej ciljno usmerjena dejavnost. Ker pa je doseganje tega cilja odvisno od vložka človekove energije, je delo kot storitev neločljivo od osebe, ki jo nudi (Malačič, 1995, str. 7, 29).

Del prebivalstva, ki je zaposlen oziroma je na voljo za zaposlitev, pojmujeemo kot *aktivno prebivalstvo*, ki ga tvorijo zaposleni in brezposelni. Osnova te opredelitve je poklic, ki ga oseba opravlja, da bi si pridobila sredstva za življenje. Pri tem se aktivno prebivalstvo vedno nanaša na t.i. *delovno sposobno prebivalstvo*, ki kot spodnjo starostno mejo določa starost 15 let (Malačič, 1995, str. 29-32).

V Sloveniji pridobivamo podatke o delovno aktivnem prebivalstvu na dva načina. Prvi način je Mesečno poročilo o plačah in zaposlenih osebah v družbah, podjetjih in organizacijah (ZAP-M), ki zajema vse družbe, podjetja in organizacije z vsaj tremi zaposlenimi. Drugi vir podatkov pa je Anketa o delovni sili (ADS), ki je usklajena z navodili Mednarodne organizacije za delo (ILO, International Labour Organization) in zahtevami Statističnega urada Evropske unije (Eurostat). Podatki na osnovi Ankete o delovni sili so torej mednarodno primerljivi, vendar pa gre za vzorčno raziskavo, ki kot taka ne more omogočiti dokončnih in natančnih podatkov. Posebej je še potrebno poudariti, da so definicije zaposlenih in brezposelnih za potrebe Statističnega urada RS bistveno drugačne od tistih, ki se jih uporablja v Anketi o delovni sili (več o tem glej pod točkama 3.3. in 3.8.).

3.2. ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA TRGA DELA

Za leto 2000 in nekaj let prej je bila značilna dokaj umirjena in stabilna gospodarska rast, ki je nekoliko dvignila zaposlovanje. V zadnjih letih je bilo po ugotovitvah Zavoda RS za zaposlovanje za slovenski trg dela značilno naslednje (Letno poročilo 1998, 1999, str. 47-51. Letno poročilo 1999, 2000, str. 23-27. Letno poročilo 2000, 2001, str. 23-26):

1. Rahlo naraščanje zaposlovanja. Pripisati ga gre predvsem odpiranju novih delovnih mest, nadomeščanju upokojenih delavcev in začasno odsotnih delavcev ter delavcev, ki so našli drugo zaposlitev, manjši delež porasta pa so sezonske zaposlitve.
2. Izobrazbena, teritorialna in druga neskladja med ponujenimi zaposlitvami in iskalci zaposlitve, še posebej med brezposelnimi. Zaradi izobrazbenega neskladja se

nemalokrat zgodi, da so na delovnih mestih, za katera je predpisana visoka izobrazba, zaposleni delavci z nižjo stopnjo formalne izobrazbe od zahtevane. In obratno, na delovnih mestih, za katera se zahteva nižja stopnja izobrazbe, se mnogokrat zaposlijo delavci z višjo stopnjo izobrazbe od predpisane. Z vidika zahtevnosti delovnega mesta bi lahko v prvem primeru govorili o podizobraženih delavcih, v drugem primeru pa o preizobraženih delavcih.

3. Razmerje med potrebami po delavcih in pripravnikih se že nekaj let zapored spreminja v korist prvih, predvsem zaradi ukinitve državnega sofinanciranja pripravništva. Tako se je od leta 1993 število potreb po pripravnikih prepolovilo, delež potreb po pripravnikih med vsemi potrebami pa se je zmanjšal z 16.3% na 5.6% v letu 2000.
4. Delodajalci v dveh tretjinah prijavljenih potreb po delavcih ponujajo le zaposlitev za določen čas. V letu 1998 je bilo med vsemi prijavljenimi potrebami 72.2% potreb za določen čas, v letu 1999 je bilo teh 70.9%, v letu 2000 70.7% in v prvi polovici leta 2001 71.8%, pri čemer je potrebno poudariti, da veljajo slabši pogoji zaposlovanja najpogosteje za delavce z nižjo stopnjo izobrazbe ter za pripravnike. Trditev lahko podkrepim z dejstvom, da je bilo v letu 1998 med vsemi ponujenimi zaposlitvami, za katere je bila zahtevana najnižja stopnja izobrazbe, kar 84% ponujenih zaposlitev za določen čas in v istem letu za visokoizobražene delavce 53.0% ponudb za določen čas. Najpogostejši razlog za takšno distribucijo povpraševanja je v tem, da je visokoizobražene kadre bolj smiselno zaposlovati za daljši (nedoločen) čas, saj je njihovo uvajanje v delo zaradi večje zahtevnosti daljše.
5. Zaradi pretežno začasne narave ponujenih zaposlitev se je na Zavodu za zaposlovanje prijava potrebe za isto delovno mesto lahko pojavila tudi večkrat v letu.
6. V prvem polletju 2001 (letnega poročila za leto 2001 še ni) so se na trgu dela pojavile določene spremembe, ki pa ne kažejo na spremembo dlje časa trajajočih trendov. Opazno je predvsem 9% zmanjšanje števila prijavljenih potreb po delavcih glede na enako obdobje v letu 2000, kar lahko pripišemo umirjanju gospodarske rasti ter visokim stroškom dela v Sloveniji, zaradi česar se delodajalci vse bolj nagibajo k manj obvezujočim načinom angažiranja delavcev, torej k pogodbenim in honorarnim zaposlitvam, zaposlovanju za določen čas in nadurnemu delu že zaposlenih delavcev (Verša, 2001, str. 2-3, 6-7).

3.3. DELOVNO AKTIVNO PREBIVALSTVO

Leto 2000 je bilo že osmo leto zapored, v katerem se je slovenski BDP realno povečal. To in pa programi aktivne politike zaposlovanja je prispevalo k rasti delovno aktivnega prebivalstva.

Pojem *delovno aktivnega prebivalstva*, kot ga opredeljuje Statistični urad Republike Slovenije za potrebe vodenja Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva (SRDAP), zajema "vse osebe, ki so pokojninsko in zdravstveno zavarovane oziroma so v delovnem razmerju na območju Republike Slovenije. Delovno razmerje je lahko sklenjeno za določen ali nedoločen čas, za polni ali krajši delovni čas od polnega" (Rezultati raziskovanj, št. 743/2000, str. 17). Delovno aktivno prebivalstvo in brezposelni skupaj tvorijo aktivno prebivalstvo. Ta definicija je nekoliko širša od opredelitve, ki je v rabi za mesečno evidentiranje oziroma za potrebe Mesečnega poročila o plačah in zaposlenih osebah v družbah, podjetjih in organizacijah (ZAP-M), ki zajema delovno aktivne osebe s

pogodbami o zaposlitvi v družbah, podjetjih in organizacijah, ne pa tudi zasebnih podjetij z manj kot tremi zaposlenimi, samostojnih podjetnikov posameznikov, zaposlenih pri samozaposlenih osebah, oseb, ki opravljajo poklicno dejavnost in kmetov. Od obeh opredelitev pa je še širša opredelitev delovno aktivnega prebivalstva po mednarodni terminologiji pri Anketi o delovni sili (ADS), ki vključuje mednje vse osebe, ki so v referenčnem tednu pred anketiranjem opravile kakršnokoli delo za plačilo ali dobiček, in tiste osebe, ki so sicer zaposlene ali samozaposlene, v referenčnem tednu pa so bile začasno odsotne. Iz tega seveda izhaja, da bo zaposlenost po Anketi o delovni sili večja od zaposlenosti, evidentirane v poročilu (Rezultati raziskovanj, št. 743/2000, str. 14-16).

V nadaljevanju prikazujem tabelo 9, ki nazorno opisuje gibanje delovno aktivnega prebivalstva Slovenije v obdobju od 1991 do 2000. V ta namen sem na osnovi povprečnega letnega števila delovno aktivnih prebivalcev izračunala verižne indekse za omenjeno obdobje. Posamezni indeks nam pove, za koliko odstotkov se je v nekem letu spremenilo, torej povečalo ali zmanjšalo, povprečje delovno aktivnega prebivalstva glede na leto poprej. Gre torej za stopnje rasti med posameznima zaporednima letoma. V tabeli prikazujem še izračun baznih indeksov z osnovo (=100) v letu 1991, ki pokažejo, za koliko odstotkov se je spremenilo (povečalo, zmanjšalo) povprečno delovno aktivno prebivalstvo v posameznem letu glede na bazno leto 1991.

Iz tabele 9 je razvidno, da vse od leta 1991 nismo več dosegli ravni delovno aktivnega prebivalstva iz tega leta in da se je delež delovno aktivnega prebivalstva vse obdobje od 1991 do 1997 zmanjševal. V letu 1998 je bilo po podatkih Statističnega urada RS v povprečju za 0.2% več delovno aktivnih prebivalcev kot v letu poprej, po podatkih ob koncu leta 1998 pa za 0.1% manj kot ob koncu leta 1997 (Letno poročilo 1998, 1999, str. 43-45). Po dolgem obdobju nazadovanja in stagnacije na področju zaposlovanja pa se je v letu 1999 trend obrnil v pozitivno smer. Tako je bila v letu 1999 zabeležena 1.8% rast povprečja delovno aktivnega prebivalstva, v letu 2000 pa še nadaljnja 1.3% rast. Na žalost pa moram pripomniti, da se pričakuje zmanjšanje zaposlovanja oziroma porast brezposelnosti zaradi recesije v svetu, ki jo bo Slovenija občutila z določenim časovnim zamikom za zahodnim svetom.

Tabela 9: Delovno aktivno prebivalstvo Slovenije – letna povprečja, verižni indeksi (lastni izračuni) in bazni indeksi (lastni izračuni) v obdobju od 1991 do 2000

Leto	Število delovno aktivnih	Verižni indeks	Bazni indeks
1991	841297	-	100
1992	791027	94.0	94.0
1993	766448	96.9	91.1
1994	752307	98.1	89.4
1995	750223	99.7	89.2
1996	744891	99.3	88.5
1997	743430	99.8	88.4
1998	745169	100.2	88.6
1999	758473	101.8	90.2
2000	768172	101.3	91.3

Viri: Letna poročila Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje; 1998, 1999, 2000.

3.4. POTREBE PO DELAVCIH PO SEKTORJIH DEJAVNOSTI

Če proučujemo prijavljene potrebe po delavcih po sektorju dejavnosti delodajalca (glej prilogo 9) ugotovimo, da je v celotnem obdobju povpraševanje po delu v kmetijskem sektorju ostajalo dokaj nespremenjeno oziroma je le počasi naraščalo, vse obdobje je upadalo povpraševanje po delu v nekmetijskem sektorju, najhitreje pa so rasle potrebe po delavcih v storitvenem sektorju. Iz tega lahko sklenemo, da se struktura povpraševanja po sektorjih dejavnosti počasi spreminja.

Kot sem že omenila, so se s prvo polovico leta 2001 na trgu dela pojavile določene spremembe v obsegu povpraševanja po delu in sicer prav na tistih področjih, ki so vodilna po obsegu zaposlovanja. V okviru nekmetijskega sektorja sta se trenda naraščanja potreb po delavcih obrnila tako v predelovalnih dejavnostih kot v gradbeništvu. V prvem polletju 2001 je povpraševanje v predelovalnih dejavnostih glede na prvo polletje 2000 upadlo za 11.5%, v gradbeništvu pa za 11.9%. V storitvenem sektorju so v povpraševanju po delu začela nazadovati področja trgovine, popravil motornih vozil in izdelkov široke porabe, ki so po večletnem naraščanju zaposlovanja, v prvem trimesečju leta 2001 izkazale upad potreb po delu za 12.1% glede na prvo trimesečje leta prej. Področji, na katerih po polletnih podatkih za leto 2001 ni prišlo do sprememb v povpraševanju, sta bili gostinstvo, zaradi pogojenosti s sezonsko naravo, in izobraževanje, zaradi specifične ureditve zaposlovanja v šolstvu (Verša, 2001, str. 15-18).

3.5. POTREBE PO DELAVCIH GLEDE NA STOPNJO FORMALNE IZOBRAZBE

Na tem mestu me je zanimalo, kakšno je bilo v preteklih letih povpraševanje delodajalcev glede na stopnjo izobrazbe delavcev in po katerih poklicih na posamezni stopnji izobrazbe so delodajalci najpogosteje povpraševali, saj je izobrazba eden izmed temeljnih pogojev, ki jih delodajalci zahtevajo za zaposlitev na prostem delovnem mestu.

Tabela 10 na strani 37 nam kaže kumulativno prijavljenih potreb po delavcih v Sloveniji v letih 1998, 1999 in 2000 glede na stopnjo izobrazbe. Na podlagi tabele 10 ugotavljam, da v vseh treh letih obstaja določena konstanta glede stopnje formalne izobrazbe, ki jo delodajalci zahtevajo v prijavljenih potrebah po delavcih oziroma za zaposlitve na ponujenih delovnih mestih. Za skoraj vse stopnje izobrazbe nihajo deleži prijavljenih potreb po letih, pri čemer je opazno nekoliko znižanje potreb po delavcih z najnižjimi stopnjami izobrazbe, torej s I. in II. stopnjo, ter rahlo povišanje potreb po delavcih s III. in IV. stopnjo izobrazbe. Potrebe po delavcih s V. stopnjo izobrazbe so v vseh treh letih precej izenačene, izstopata pa predvsem zniževanje potreb po delavcih s VI. stopnjo izobrazbe in povečevanje potreb po najvišje izobraženih delavcih s VII. stopnjo izobrazbe. Zadnje lahko razložimo predvsem z ukinitvijo višješolskih programov in vse višjimi zahtevami delodajalcev za zasedbo zahtevnejših delovnih mest, zaradi česar visoko izobraženi delavci nekoliko izpodrivajo višješolsko izobražene.

Delodajalci so v letu 2000 v okviru posamezne stopnje formalne izobrazbe najpogosteje prijavili potrebe po naslednjih poklicih (Letno poročilo 2000, 2001, str. 25):

- na I. in II. stopnji izobrazbe: delavec brez poklica, pomožni delavec, gradbeni delavec, snažilka, zidar za zidanje in ometavanje, obdelovalec lesa, voznik cestnih motornih vozil;
- na III. in IV. stopnji izobrazbe: šivalec tekstila, blagovni manipulant, mizar, ključavničar, oblikovalec kovin, šivilja, avtomehanic, tesar, zidar, voznik avtomehanic, prodajalec, natakar, kuhar;

Tabela 10: Prijavljene potrebe po delavcih v Sloveniji po stopnji izobrazbe v obdobju od 1998 do 2000

			Leto		
			1998	1999	2000
Stopnja izobrazbe	I.	Št.	34591	36298	36241
		%	24.3	24.4	23.4
	II.	Št.	11757	10696	11591
		%	8.2	7.2	7.5
	III.	Št.	2314	2202	3530
		%	1.6	1.5	2.3
	IV.	Št.	47257	49249	51545
		%	33.1	33.2	33.3
	V.	Št.	24995	26546	27564
		%	17.5	17.9	17.8
	VI.	Št.	8057	8086	7396
		%	5.6	5.4	4.8
	VII.	Št.	13665	15417	17044
		%	9.6	10.4	11.0
	Skupaj	Št.	142636	148494	154911
		%	100.0	100.0	100.0

Viri: Letna poročila Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje 1998, 1999 in 2000.

- na V. stopnji izobrazbe: ekonomski tehnik, strojni tehnik, gimnazijski maturant, elektrotehnik, trgovski poslovodja, varuh predšolskih otrok, zdravstveni tehnik;
- na VI. stopnji izobrazbe: ekonomist, inženir strojništva, inženir elektrotehnike, inženir gradbeništva, učitelj razrednega pouka, vzgojitelj predšolskih otrok;
- na VII. stopnji izobrazbe: univerzitetni diplomirani ekonomist, univerzitetni diplomirani pravnik, profesor razrednega pouka, univerzitetni diplomirani inženir strojništva, univerzitetni diplomirani inženir elektrotehnike, zdravnik.

3.6. POKLICNA STRUKTURA POVPRASEVANJA PO DELU

V Sloveniji se za klasificiranje delovnih mest v poklice uporablja Standardna klasifikacija poklicev (SKP), ki razvršča 1729 različnih poklicev v hierarhično strukturo glede na vrsto in zahtevnost dela, v devet glavnih poklicnih skupin. *Poklic* je po SKP definiran kot skupek del, ki so si sorodna po vsebini in zahtevnosti, in ki jih oziroma jih bo opravljala ena oseba. Ker je poklic lastnost dela, se ga določa iz opisa delovnih nalog (Verša, 2001 a, str. 6-7. Verša, 2001 b, str. 5).

Glavne poklicne skupine po Standardni klasifikaciji poklicev so:

1. Zakonodajalci, visoki vladni uradniki, menedžerji;
2. Strokovnjaki;
3. Tehniki in drugi strokovni sodelavci;
4. Uradniki;
5. Poklici za storitve, prodajalci;
6. Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci;
7. Poklici za neindustrijski način dela;
8. Upravljalci strojev in naprav, izdelovalci in sestavljalci;
9. Poklici za preprosta dela.

Tabela 11: Število prijavljenih potreb po delavcih in pripravnikih, delež potreb po posamezni poklicni skupini v vseh prijavljenih potrebah in delež potreb za določen čas v vseh potrebah po delavcih po glavnih poklicnih skupinah Standardne klasifikacije poklicev (SKP) v letih 1999, 2000 in prvi polovici leta 2001

Koda iz SKP	Leto 1999		Leto 2000			St. rasti 1999/2000	Leto I, 2001			St. rasti I,2000/I,2001
	Št. potreb	% potreb po poklicni skupini v vseh potrebah	Št. potreb	% potreb po poklicni skupini v vseh potrebah	% potreb za določ. čas v vseh potrebah		% potreb za določ. čas v vseh potrebah	% potreb po poklicni skupini v vseh potrebah	% potreb za določ. čas v vseh potr.	
1	3626	2.4	3644	2.3	21.3	+0.5	2002	2.7	22.2	+3.5
2	17752	11.9	18602	12.0	59.0	+4.8	8444	11.4	56.2	-4.0
3	17139	11.5	18286	11.8	61.8	+6.7	8653	11.7	61.7	-10.0
4	9780	6.6	10624	6.8	66.0	+8.6	4852	6.6	70.3	-17.0
5	22150	14.9	23391	15.0	67.6	+5.6	11788	16.0	69.7	-0.5
6	697	0.5	891	0.6	71.8	+27.8	364	0.5	79.7	-32.8
7	29942	20.2	30008	19.3	76.0	+0.3	14006	19.0	76.1	-13.1
8	14209	9.6	19623	12.6	77.5	+38.1	8134	11.0	79.8	-21.7
9	30718	20.7	30365	19.5	84.1	-1.1	15376	20.9	86.3	-6.1
Nerazvrščeni	2561	1.7	94	0.1	–	–	167	0.2	–	–
Skupaj	148574	100.0	155528	100.0	70.7	–	73786	100.0	71.8	–

Opomba: V viru ni navedeno, zakaj se sumarno število prijavljenih potreb po delavcih, razvrščenih po glavnih poklicnih skupinah, razlikuje od sumarnega števila prijavljenih potreb po sektorjih dejavnosti delodajalca (priloga 9) in po stopnji izobrazbe (tabela 10) v letih 1999 in 2000.

Legenda glavnih poklicnih skupin (glede na kodo iz SKP): 1. Zakonodajalci, visoki vladni uradniki, menedžerji; 2. Strokovnjaki; 3. Tehniki in drugi strokovni sodelavci; 4. Uradniki; 5. Poklici za storitve, prodajalci; 6. Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci; 7. Poklici za neindustrijski način dela; 8. Upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci; 9. Poklici za preprosta dela.

Viri: Letno poročilo 1999, 2000, str. 108. Letno poročilo 2000, 2001, str. 106. Verša, 2001 a, str. 7-9, 27-28. Verša, 2001 b, str. 10-12, 23-24.

Posamezne poklicne skupine sicer ne moremo izenačiti z določeno stopnjo izobrazbe, kateri naj bi skupina pripadala, vendar pa v posamezni poklicni skupini kljub vsemu prevladuje določena izobraženost delavcev. Tako v poklicnih skupinah "Zakonodajalci, visoki vladni uradniki in menedžerji" ter "Strokovnjaki" prevladuje odstotek oseb z visokošolsko izobrazbo, v poklicnih skupinah "Tehniki in drugi strokovni sodelavci" ter "Uradniki" je najpogostejša 4- do 5-letna srednješolska izobrazba, v skupini "Poklici za storitve, prodajalci" prevladuje 1- do 2-letna srednješolska izobrazba, v poklicnih skupinah "Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci" ter "Poklici za preprosta dela" imajo delavci najpogosteje dokončano le osnovno šolo, v skupini "Poklici za neindustrijski način dela" je najpogostejša 4- do 5-letna srednješolska izobrazba ter v poklicni skupini "Upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci" 2- do 3-letna srednja šola in dokončana osnovna šola (Puzić, 2001, str. 42-44).

V tabeli 11 sem prikazala gibanje prijavljenih potreb po delavcih glede na glavne poklicne skupine po SKP v letih 1999, 2000 in prvi polovici leta 2001. Glede na tabelo lahko sklenem, da je bilo v letu 1999 med vsemi poklicnimi skupinami največje povpraševanje po deveti poklicni skupini "Poklici za preprosta dela" (20.7% vseh prijavljenih potreb) in sedmi poklicni skupini "Poklici za neindustrijski način dela" (20.2% vseh prijavljenih potreb), ki sodita med manj zahtevne poklicne skupine. Po deležu prijavljenih potreb med vsemi potrebami po delavcih v letu 1999 jima s 14.9% potreb sledi še peta poklicna skupina "Poklici za storitve, prodajalci". Šele nato sledijo z deležem prijavljenih potreb med vsemi potrebami bolj zahtevni poklici, kot so iz tretje skupine "Tehniki in drugi

strokovni sodelavci" (11.5%) ter "Strokovnjaki" (11.9%), ki se uvrščajo med poklice visoke zahtevnosti in odgovornosti, za katere so predvidene višje stopnje izobrazbe. Relativno gledano je majhno povpraševanje tudi po prvi, najzahtevnejši poklicni skupini "Zakonodajalci, visoki vladni uradniki in menedžerji" (2.4% vseh prijavljenih potreb v letu 1999).

Če te podatke primerjamo s povpraševanjem po delu v letu 2000 lahko ugotovimo, da se je povpraševanje po vseh poklicnih skupinah, z izjemo najmanj zahtevne devete skupine, v letu 2000 povečalo. Kljub temu je bilo največ prijavljenih potreb prav po tej skupini (19.5% med vsemi potrebami), sledijo pa ji "Poklici za neindustrijski način dela" (19.3% potreb) ter "Poklici za storitve in prodajalci" (15.0% potreb). Tem sledijo poklici iz skupine "Upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci" (12.6% potreb), "Strokovnjaki" (12.0% potreb), "Tehniki in drugi strokovni sodelavci" (11.8% potreb), po ostalih poklicnih skupinah pa je bilo povpraševanje precej manjše: le 6.8% potreb med vsemi potrebami po "Uradnikih", 2.3% potreb po "Zakonodajalcih, visokih vladnih uradnikih in menedžerjih" in najmanj potreb (0.6%) po poklicni skupini "Kmetovalci, gozdarji, ribiči in lovci".

Porast povpraševanja med letoma 1999 in 2000 nam pokaže, da se je najbolj povečalo povpraševanje po šesti poklicni skupini "Upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci" in sicer za kar 38.1%, ter po poklicni skupini "Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci" za 27.8%. Vendar pa nas porast pri slednji ne sme zavesti, saj gre za skupino, ki absolutno gledano prijavi najmanjši delež vseh potreb in to povečanje pomeni le okoli 200 več prijavljenih potreb glede na preteklo leto. V letu 2000 so se prijavljene potrebe po delavcih v skupini "Poklici za neindustrijski način dela" povečale le za 0.3%, v skupini "Poklici za preprosta dela" pa so začele celo upadati. To sta sicer poklicni skupini, ki sta vodilni po številu prijavljenih potreb.

Pogled na podatke o deležu potreb za določen čas med vsemi prijavljenimi potrebami v letu 2000 ter v prvi polovici leta 2001 (glej tabelo 11) nam pove, da so najvišji deleži povpraševanja po delavcih za določen čas (ki pomenijo negotovo obliko zaposlitve, manjše možnosti napredovanja in izobraževanja na delovnem mestu ter pogosto prehajanje delavcev med zaposlenostjo in brezposelnostjo) prav v najmanj zahtevnih poklicnih skupinah, ki so tudi slabše izobražene in obratno, v bolj zahtevnih poklicnih skupinah je delež potreb za določen čas vidno nižji. Temeljni motiv za to, da je delodajalec pripravljen ponuditi ugodnejše pogoje za zaposlitev, torej zaposlitev za nedoločen čas, je prav v pomenu kadrov, ki jih zaposluje. Pomen kadrov za podjetje pa je odvisen od njihovega znanja, sposobnosti, daljšega uvajalnega časa zaradi višje zahtevnosti dela in s tem višjih stroškov zamenjave delavca.

To potrjujejo podatki, da je bilo v letu 2000 v poklicni skupini "Zakonodajalci, visoki vladni uradniki in menedžerji" le 21.3% prijavljenih potreb za določen čas (nekaj jih je pogojeno tudi z samozaposlitvami menedžerjev v manjših družbah), v poklicni skupini "Strokovnjaki" pa 59.0%. Po drugi strani pa je bilo v najmanj zahtevni poklicni skupini "Poklici za preprosta dela" kar 84.1% potreb za določen čas. Pri tem je potrebno poudariti, da imajo manj zahtevne poklicne skupine še dodatno slabše pogoje zaposlovanja s tem, da so njihove zaposlitve za določen čas bistveno krajše od zaposlitev za določen čas v zahtevnejših poklicnih skupinah (Verša, 2001 a, str. 9-11. Verša, 2001 b, str. 12-14). Kot primer lahko navedem, da je bilo v letu 2000 povprečno trajanje ponujene zaposlitve za določen čas v poklicni skupini "Zakonodajalci, visoki vladni uradniki in menedžerji" 14

mesecev, v skupini "Strokovnjaki" 11.3 mesecev, v poklicni skupini "Poklici za preprosta dela" pa le 3.8 mesecev (glej prilogo 10).

Tudi v prvi polovici leta 2001 se razmerje prijavljenih potreb po delavcih med poklicnimi skupinami ni bistveno spremenilo. Poklicne skupine "Poklici za preprosta dela", "Poklici za neindustrijski način dela" in "Poklici za storitve, prodajalci" še naprej ostajajo vodilni po deležu prijavljenih potreb med vsemi potrebami. Bistvena razlika glede na leto 2000 je predvsem v splošnem upadu prijavljenih potreb po delavcih v vseh poklicnih skupinah, razen skupine "Zakonodajalci, visoki vladni uradniki in menedžerji", po kateri so potrebe porasle. Upad prijavljenih potreb je bil po glavnih poklicnih skupinah precej neenakomeren. Največji je bil upad v skupini "Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci", vendar pa je to, kot sem že omenila, poklicna skupina, ki zaposluje majhno število delavcev, zato gre za zmanjšanje za nekaj sto potreb po delavcih. Upad potreb v preostalih poklicnih skupinah je v glavnem povezan z zmanjšanjem gospodarske aktivnosti v dejavnostih, ki zaposlujejo večje deleže posameznih poklicnih skupin²¹. Najmanjši upad prijavljenih potreb (-0.5%) je zabeležila poklicna skupina "Poklici za storitve, prodajalci", nekaj večjega (-4.0%) pa "Strokovnjaki", kar je nekoliko zaskrbljujoče za družbo, ki naj bi sledila tehnološkemu napredku in razvoju. Ker pa gre za podatek, ki se nanaša le na prvo polovico leta 2001, zaenkrat ta trend še ni potrjen.

V okviru te problematike bi rada poudarila še to, da najbolj izobražene in usposobljene delavce po večini zaposluje storitveni sektor, kar je povezano predvsem s tem, da je med vsemi sektorji dejavnost storitvenega sektorja najzahtevnejša. Storitveni sektor glede na poklicno strukturo povpraševanja po delu prijavi večinski delež vseh potreb po najzahtevnejši poklicni skupini "Zakonodajalci, visoki vladni uradniki in menedžerji" glede na druga dva sektorja. Zaposluje pa tudi velik delež "Strokovnjakov", "Tehnikov in drugih strokovnih sodelavcev" ter "Poklicev za storitve in prodajalcev". Takšna struktura povpraševanja opredeljuje temeljno storitveno dejavnost sektorja, pri čemer večinski delež bolj usposobljenih delavcev zaposluje v mnogih ustanovah zakonodajne, izvršne in sodne oblasti ter v izobraževalnih, raziskovalnih in zdravstvenih ustanovah, ki vse potrebujejo visoko kvalificirane kadre.

Po drugi strani pa zaposluje kmetijski sektor velik delež profilov iz poklicnih skupin "Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci" in "Poklici za preprosta dela", nekmetijski sektor pa iz poklicnih skupin "Poklici za neindustrijski način dela" in "Poklici za preprosta dela" (za natančnejšo strukturo povpraševanja po delu glede na sektor dejavnosti delodajalca glej prilogo 11).

3.7. DELOVNE IZKUŠNJE IN DODATNI POGOJI ZA ZAPOSILITEV GLEDE NA POKLICNO STRUKTURO POVPRÁŠEVANJA

Analiza delovnih izkušenj in dodatnih pogojev, ki jih delodajalci postavljajo za zaposlitev na prostem delovnem mestu pokaže, da stopnja formalne izobrazbe s posameznega področja sicer predstavlja mnogokrat potreben pogoj za zaposlitev, nikakor pa ne zadostni. Delodajalci namreč vse pogosteje zahtevajo od delavcev določene delovne izkušnje in druga specifična znanja, s čimer želijo zagotoviti, da se bodo delavci sposobni čim hitreje prilagoditi novemu delovnemu okolju in spreminjajočim se delovnim procesom.

²¹ Upad potreb po delavcih v poklicni skupini "Upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci" je pogojen z zmanjšanjem gospodarske aktivnosti v predelovalnih dejavnostih, upad v skupini "Poklici za neindustrijski način dela" z zmanjšanjem gospodarske aktivnosti v gradbeništvu,...

V tabeli 12 sem prikazala delež potreb, pri katerih so delodajalci zahtevali delovne izkušnje, ter povprečno trajanje zahtevanih delovnih izkušenj (v letih) pri posameznih poklicnih skupinah v letu 2000.

Tabela 12: Potrebe po delavcih glede na zahtevane delovne izkušnje po glavnih poklicnih skupinah SKP v letu 2000

Koda SKP	Naziv poklicne skupine SKP	Delež potreb, pri katerih se zahtevajo delovne izkušnje (%)	Povprečno število zahtevanih let delovnih izkušenj
1	Zakonodajalci, visoki vladni uradniki, menedžerji	61.9	4.6
2	Strokovnjaki	43.6	3.0
3	Tehniki in drugi strokovni sodelavci	51.6	2.7
4	Uradniki	49.3	2.1
5	Poklici za storitve, prodajalci	45.4	2.0
6	Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci	44.7	2.1
7	Poklici za neindustrijski način dela	53.0	2.4
8	Upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci	44.7	1.7
9	Poklici za preprosta dela	33.9	1.6
	Skupaj	45.7	2.3

Vir: Verša, 2001 a, str. 13.

V letu 2000 so delodajalci kot pogoj za zasedbo razpisanega delovnega mesta zahtevali delovne izkušnje pri 45.7% vseh prijavljenih potreb, njihovo povprečno zahtevano trajanje pa je znašalo 2.3 leta. Distribucija zahtev po delovnih izkušnjah ter njihovo trajanje pa sta se precej razlikovala po različnih poklicnih skupinah. Zahteve po delovnih izkušnjah so bile tem pogostejše, njihovo zahtevano trajanje pa tem daljše, čim bolj zahtevno je bilo delovno mesto. In obratno, pri bolj preprostih poklicih so bile zahtevane delovne izkušnje manj pogoste, njihovo trajanje pa krajše. Ekstremna primera sta poklicna skupina "Zakonodajalci, visoki vladni uradniki in menedžerji", pri kateri so bile delovne izkušnje zahtevane v 61.9% vseh prijavljenih potreb po delavcih iz te skupine, s povprečnim trajanjem 4.6 let, ter poklicna skupina "Poklici za preprosta dela" pri katerih so bile delovne izkušnje zahtevane le v 33.9% prijavljenih potreb, njihovo povprečno trajanje (kolikor so bile zahtevane) pa je znašalo le 1.6 let.

Poleg delovnih izkušenj se kot pogoj za zaposlitev pogosto navajajo tudi dodatna znanja, katerih delež kot pogoj v prijavljenih potrebah po delavcih posameznih poklicnih skupin je prikazan v tabeli priloge 12. Le-ta kaže, da so delodajalci v prvi polovici leta 2000 v 13.3% vseh v tem obdobju prijavljenih potreb zahtevali znanje tujega jezika, v 13.4% obvladovanje računalništva in kar v 26.5% voziški izpit. Tudi iz te tabele je razvidno, da so bolj kompleksna znanja (znanje tujih jezikov in računalništva) mnogo pogostejše zahteve za zahtevnejše poklicne skupine kot so "Zakonodajalci, visoki vladni uradniki in menedžerji", "Strokovnjaki" in "Tehniki in drugi strokovni sodelavci", medtem ko so v poklicni skupini "Poklici za preprosta dela" precej nepomembna.

3.8. POVEZANOST MED BREZPOSELNOSTJO IN STOPNJO IZOBRAZBE

Brezposelnost je resen problem vsake družbe, saj za brezposelne pomeni socialno stisko, za družbo pa višje stroške ter nezmožnost, da bi izkoristila brezposelni del aktivnega prebivalstva, ki je sposobno za delo. Brezposelnost posameznikov je odvisna od njihove zaposljivosti, ta pa je v tesni povezavi z njihovo izobrazbenostjo.

Zavod RS za zaposlovanje definira *registrirano brezposelne osebe* kot osebe v starosti od 15 do 65 let (moški) oziroma 60 let (ženske), ki so delovno sposobne in prijaviteljne na Zavodu za zaposlovanje, dejavno iščejo zaposlitev in so v 14 dneh pripravljene sprejeti zaposlitev, ki ustreza njihovi izobrazbi, znanju in sposobnostim. Opredelitev brezposelnih oseb po Anketi o delovni sili je od navedene opredelitve bistveno strožja, saj kot brezposelne osebe pojmuje osebe, ki v referenčnem tednu pred anketiranjem niso bile zaposlene ali samozaposlene ter niso opravile nikakršnega dela za plačilo (Rezultati raziskovanj, št. 743/2000, str. 15-16).

Da bi prikazala odvisnost med brezposelnostjo in stopnjo izobrazbe, sem v prilogi 13 zbrala podatke o povprečni registrirani brezposelnosti po stopnjah izobrazbe za obdobje od 1997 do 2000 in stopnje rasti/upadanja brezposelnosti med posameznimi leti, prav tako posebej po stopnjah izobrazbe.

Gibanje števila brezposelnih v posameznih letih je zelo povezano z naraščanjem ali upadanjem gospodarske aktivnosti v nekem obdobju, podatki o brezposelnosti po stopnjah izobrazbe pa nam pokažejo, katere so bolj kritične oziroma težje zaposljive skupine prebivalstva. V letih 1999 in 2000 se je registrirana brezposelnost nekoliko zmanjšala, deloma zaradi povečane gospodarske aktivnosti, ki je pozitivno vplivala na zaposlovanje, deloma pa zaradi sprejema novele Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, s katero so brezposelni vključeni v javna dela (v programe aktivne politike zaposlovanja) pridobili status zaposlene osebe. Ne glede na to je iz tabele razvidno, da med vsemi registriranimi brezposelnimi v vseh letih, najbolj izstopajo prav najnižje izobraženi delavci s I. in II. stopnjo izobrazbe, katerih je okoli 47% med vsemi registriranimi brezposelnimi.

V letu 2000 je bilo med vsemi registriranimi brezposelnimi v povprečju 47.3% oseb s I.-II. stopnjo izobrazbe, 27.2% oseb s III.-IV., 21.0% s V., 2.4% s VI. in 2.1% oseb s VII. stopnjo izobrazbe, kar potrjuje domnevo o odvisnosti med brezposelnostjo in izobrazbenostjo delavcev. Za dodatno utrditev domneve, sem se na tem mestu odločila za izračun Spearmanovega koeficienta korelacije rangov (r_s) za povezanost števila registrirano brezposelnih in njihove dosežene stopnje izobrazbe. Spremenljivko X (stopnja izobrazbe) sem rangirala tako, da sem najnižji stopnji izobrazbe pripisala najnižji rang, najvišji stopnji pa najvišji rang, spremenljivko Y (število registrirano brezposelnih) pa tako, da sem najnižji rang pripisala najmanjšemu številu, najvišji rang pa največjemu številu registrirano brezposelnih. Koeficient r_s ²² je enak za vsa leta od 1997 do 2000 in znaša -0.9 , kar pomeni, da je korelacija med spremenljivkama zelo močna in negativna. Na podlagi uporabljenih preteklih podatkov, obstoječe porazdelitve števila registrirano brezposelnih po stopnjah izobrazbe in dobljenega rezultata lahko sklepam, da bo predvidoma obseg registrirano brezposelnih oseb tem večji pri tem nižji stopnji izobrazbe, in obratno, pri tem višji stopnji izobrazbe naj bi bilo število registrirano brezposelnih oseb tem manjše.

²² Izračun Spearmanovega koeficienta korelacije ranga za leto 2000 je nakazan v Prilogi 14.

Poleg dejstva, da med brezposelnimi prevladujejo predvsem manj izobraženi delavci je problematično tudi to, da slednji težje najdejo delo, trajanje brezposelnosti pa je zanje precej daljše kot za višje izobražene osebe, ki prej najdejo primerno zaposlitev. Poleg ostalih zaposlitvenih ovir, s katerimi se soočajo pretežno vse izobrazbene skupine (to so: težja zaposljivost iskalcev prve zaposlitve, mladih žensk in oseb, starejših od 40 let), pa nizko izobražene skupine delavcev pogosteje pesti problem dolgotrajne brezposelnosti, torej brezposelnost, daljša od enega leta, ki še dodatno poslabšuje možnosti zaposlitve že tako težje zaposljivega dela prebivalstva (Letno poročilo 1999, 2000, str. 33-40. Letno poročilo 2000, 2001, str. 31-39).

3.9. NESKLADJE MED PONUDBO IN POVPRŠEVANJEM NA TRGU DELA

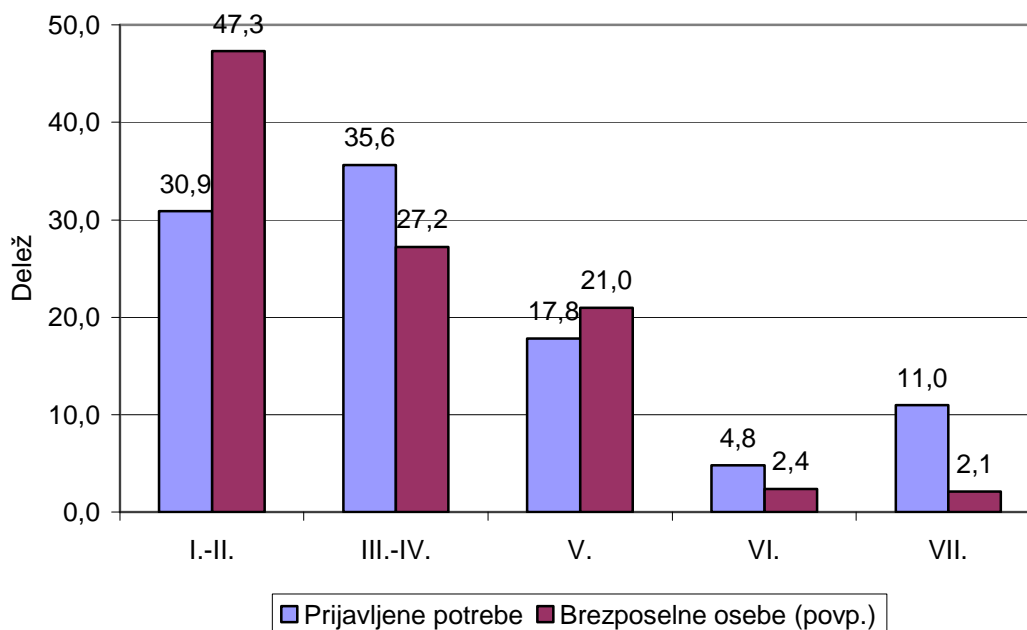
Značilnost trga dela v Sloveniji je določeno neskladje med izobrazbeno usposobljenostjo delavcev in zahtevami delovnih mest. Nemalokrat se zato dogaja, da trg dela ni sposoben ustrezno povezati iskalcev zaposlitve in prostih delovnih mest. Posledica je, da določen delež prostih delovnih mest ostane nezaseden, kar je predvsem pogosto pri poklicih z visoko zahtevnostjo in višjih izobrazbenih stopnjah. Po drugi strani pa se na mnogih delovnih mestih zaposlujejo osebe z zelo raznovrstnimi vrstami in stopnjami izobrazbe, kar pomeni, da se enako izobraženi in usposobljeni ljudje zaposlujejo v raznolikih zaposlitvah, dejavnostih in sektorjih. Zamenljivost različno usposobljenih delavcev pa ni vedno mogoča. Načeloma namreč velja, da je ta zamenljivost večja pri zaposlitvah, ki zahtevajo nižje stopnje izobrazbe in kjer je pomen dodatnih znanj relativno manjši. Bolj ko je poklic zahteven in temelji na določenih specifičnih znanjih, manjša je zamenljivost različno izobraženih delavcev (Puzić, 2001, str. 51-54).

Razkorak med ponudbo in povpraševanjem po delu oziroma dejstvo, da vse prijavljene potrebe niso pokrite, je posledica predvsem (Letno poročilo 1999, 2000, str. 28):

- manjših možnosti zaposlovanja oseb z nizko stopnjo izobrazbe,
- teritorialnega neskladja, ki pomeni, da se zaradi prostega delovnega mesta izven kraja bivanja, iskalci zaposlitve niso pripravljene seliti,
- povečevanja števila brezposelnih oseb v starosti nad 40 let, saj delodajalci menijo, da starejše osebe niso primerne za zaposlitev.

S sliko 9 sem prikazala razkorak med prijavljenimi potrebami po delavcih in registriranimi brezposelnimi po stopnjah izobrazbe v letu 2000, ki potrjuje omenjeno neskladje med povpraševanjem in ponudbo na trgu dela. Slika nam kaže predvsem dve stvari. Prvič, v strukturi delovnih mest je več delovnih mest za enostavnejša dela, za katera se zahtevajo nižje stopnje izobrazbe, in manj zahtevnejših delovnih mest z zahtevano višjo stopnjo izobrazbe. Drugič, povpraševanje po nižje izobraženih kadrih je praviloma manjše od njihove ponudbe. Izjema so le delavci s III. in IV. stopnjo izobrazbe, po katerih je povpraševanje nekoliko večje od ponudbe. Kljub temu namreč, da gre pretežno za delavce z zaključeno 2- ali 3-letno srednjo šolo, večino tovrstno izobraženih delavcev najdemo v peti poklicni skupini "Poklici za storitve in prodajalci", ki so tradicionalno povpraševani poklici s področja storitev v gostinstvu, turizmu in osebnih storitev ter tvorijo velik delež vsega povpraševanja po delu. Pri tem pa ni zanemarljivo dejstvo, da veliko povpraševanje po teh poklicih še ne zagotavlja dobrih zaposlitvenih pogojev za delavce s tega področja. Trditvi v prid govori podatek, da je bilo v letu 2000 med vsemi zaposlitvami v tej poklicni skupini ponujeno kar 67.6% zaposlitev za določen čas (Verša, 2001 a, str. 21-25).

Slika 9: Prijavljene potrebe in registrirani brezposelni po stopnjah izobrazbe v letu 2000

Vir: Tabela 10 na strani 37. Priloga 13.

Iz slike 9 je tudi razvidno, da je bilo v letu 2000 povpraševanje po delavcih s VI. in VII. stopnjo izobrazbe večje od ponudbe. Ti stopnji izobrazbe pretežno sovpadata s poklicnima skupinama "Zakonodajalci, visoki vladni uradniki in menedžerji" ter "Strokovnjaki", po katerih povpraševanje že nekaj let narašča. Glede na to, da povpraševanje po višje izobraženih in bolj usposobljenih delavcih iz vrst menedžerjev, strokovnjakov in podobnih profilov presega ponudbo, je jasno, da se na določenem deležu prostih delovnih mest ne zaposli nihče (V letu 2000 je bilo zadovoljenih le 60.2% vseh potreb v poklicni skupini "Strokovnjaki"). Iz tega lahko sklepam, da v Sloveniji še vedno primanjkuje mnogo strokovnjakov, ki bi jih slovenski delodajalci želeli zaposliti.

Da smo Slovenci še premalo izobraženi, pa je pokazala tudi primerjava dejanske in zahtevane izobrazbe delavcev glede na sistematizacijo delovnih mest, ki je razkrila, da je bila v letih 1995 in 1996 dejanska strokovna izobrazba vseh zaposlenih v Sloveniji od zahtevane nižja za 5%, pri čemer je le dobra polovica vseh zaposlenih imela doseženo strokovno izobrazbo, ki je ustrezala zahtevam delovnega mesta (Bevc, 1998, str. 18-21).

4. SKLEP

V razvitih gospodarstvih je danes nedvomno jasno, da je kakovosten človeški kapital postal temeljni razvojni dejavnik, družba, ki se izobražuje in vlaga v znanje pa razvojna nujnost. Da bi namreč sodobno gospodarstvo lahko postalo oziroma ostalo konkurenčno, mora podpirati tehnološki napredek, uvedba novih in zahtevnejših tehnologij pa potrebuje izobražene delavce. Zato, da bi gospodarstvo lahko razpolagalo z izobraženimi kadri, pa mora v izobraževanje tudi vlagati, pri tem pa ni dovolj vlagati le v izobraževanje mladih, ampak tudi v izobraževanje odraslih. V Sloveniji tako v zadnjem času postaja vse bolj jasno, da mora prednostno področje izobraževanja postati prav slednje. Izobraževanje odraslih namreč sledi konceptu vseživljenjskega učenja, ki je prav tako kot vključevanje mladih v formalno izobraževanje, zaradi neneutralnosti tehnološkega razvoja, ki zahteva vse več novega znanja, mnoga znanja pa hitro zastarevajo, postalo pogoj za nadaljnji gospodarski razvoj.

Zaradi obsežnosti obravnavane tematike sem se morala v nalogi opredeliti glede vidika in načina proučevanja človeškega faktorja v Sloveniji. Pri tem sem se zaradi večje dostopnosti podatkov osredotočila na analizo formalnega in mestoma visokošolskega izobraževanja. Kljub načeloma večji dostopnosti podatkov o formalnem izobraževanju pa sem se večkrat srečala s težavami, povezanimi s primerljivostjo podatkov, zaradi različnih metodologij. Dodatna težava je tudi dejstvo, da je Slovenija razmeroma mlada država in zato razpolaga le s kratkimi serijami (primerljivih) podatkov.

Odgovor na zastavljeno vprašanje v naslovu diplomske naloge "Ali obstaja pomanjkanje izobraženih delavcev v Sloveniji?" nikakor ne more biti enostaven da ali ne, niti ne obstaja neka splošno sprejeta meja, ki bi omogočala enostaven sklep o tem ali sta prebivalstvo in delavci neke države dovolj izobraženi. Da bi odgovorila na zastavljeno vprašanje, sem zato posebej proučevala ponudbo človeškega faktorja v Sloveniji in posebej povpraševanje po njem oziroma potrebe gospodarstva.

Temeljni zaključek analize ponudbe človeškega faktorja v Sloveniji je, da prebivalstvo oziroma aktivno prebivalstvo, še nista dovolj izobražena. Številni kazalniki, ki sem jih v nalogi obravnavala, kažejo, da precej zaostajamo za razvitimi državami. Zaostajamo tako po povprečnem številu let šolanja odraslega prebivalstva in zaposlenih, kakor tudi po vključenosti prebivalstva v vse tri ravni formalnega izobraževanja, predvsem po vključenosti odraslih v vse ravni izobraževanja, kar je posledica tudi bistveno prenizke javne finančne podpore izobraževanju odraslih. Že na meji katastrofalnosti pa je rezultat mednarodne, in znotraj te nacionalne raziskave o funkcionalni pismenosti odraslega prebivalstva Slovenije, ki je pokazal, da približno tri četrtine odraslih ne dosega niti tretje izmed petih ravni pismenosti, ki bi ljudem omogočala zadostno funkcionalno pismenost "za življenje" oziroma bi po ugotovitvah omenjene mednarodne raziskave omogočala uporabo znanj in informacij iz različnih pisnih virov v različnih življenjskih okoliščinah. Raziskava je Slovenijo uvrstila prav na rep držav, v katerih je bila le-ta izpeljana. Rezultati raziskave so me navedli k temu, da bi s pomočjo analize odvisnosti med povprečnim številom let šolanja odraslega prebivalstva in deležem aktivnega prebivalstva, ki ima doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe (zaključeno vsaj 4-letno srednjo šolo) in napovedjo trenda za rast povprečnega števila let šolanja odraslih v Sloveniji, ugotovila, kdaj bi Slovenci dosegli v povprečju 12 let šolanja odraslih prebivalcev, ki pomeni v povprečju zaključeno vsaj 4-letno srednjo šolo (oziroma doseženo V. stopnjo izobrazbe) kar bi po mnenju mednarodne raziskave omogočalo pisne dosežke vsaj na tretji ravni. Ob enakem

razvoju pojava, kot je veljal v obdobju od 1993 do 1999, se naj to ne bi zgodilo še vse do leta 2028, to je, dokler ne bi imeli v strukturi aktivnega prebivalstva vsaj 72.4% z doseženo vsaj V. stopnjo izobrazbe, kar je približno primerljivo s povprečno izobraženostjo v državah OECD danes. Poleg omenjenih neugodnih ugotovitev pa je treba na tem mestu izpostaviti tudi pozitivne trende v razvoju izobraževanja v Sloveniji. V zadnjem desetletju se je namreč število študentov v visokem šolstvu kar podvojilo, povprečno število let šolanja se podaljšuje, prav tako se zvišuje obseg javnih sredstev za izobraževanje (tudi sicer nas ta kazalnik uvršča visoko), po izobrazbenem indeksu pa se je Slovenija v letu 1998 uvrstila celo na 21. mesto med 174. proučevanimi državami.

Analiza povpraševanja po delu je osvetlila pomen izobraženosti z vidika potreb na trgu dela ter z vidika zaposlitvenih možnosti bolj ali manj izobraženih delavcev. Pokazala je namreč, da z gospodarsko rastjo v celotni strukturi povpraševanja po delu, povpraševanje po slabše izobraženih delavcih upada, po visoko izobraženih delavcih pa narašča. Nadalje lahko v strukturi prijavljenih potreb po delavcih po poklicnih skupinah ugotovimo, da povpraševanje po manj zahtevnih poklicnih skupinah tvori sicer precejšnji delež povpraševanja, vendar pa gre v veliki meri za zaposlitve za določen čas, ki pomenijo za delavca negotovo obliko zaposlitve, slabše možnosti napredovanja in izobraževanja na delovnem mestu ter pogostejše prehajanje med zaposlenostjo in brezposelnostjo. Obratno pa je delež zaposlitev za določen čas bistveno manjši pri najzahtevnejših poklicnih skupinah, v okviru katerih je tudi pomen kadrov za delodajalca precej večji. Na slovenskem trgu dela se kot pomembna pogoja za zaposlitve pojavljajo tudi delovne izkušnje in dodatna znanja, katerih pomen se povečuje z zahtevnostjo in odgovornostjo pri delu. Da sta izobrazba in zaposljivost zelo povezani, pove tudi podatek, da število registrirano brezposelnih v Sloveniji z naraščanjem stopnje izobrazbe močno upada. Kljub povedanemu, pa je na slovenskem trgu dela precejšnje neskladje med prijavljenimi potrebami po delavcih in registriranimi brezposelnimi. Brezposelnih je namreč praviloma več med nižje izobraženimi, kjer ponudba dela presega povpraševanje, ob sicer velikem deležu prijavljenih potreb po manj zahtevnih poklicih. Obratno pa je ob sicer nižjem deležu prijavljenih potreb (v vseh potrebah) po visoko izobraženih delavcih, povpraševanje po visoko izobraženih kadrih večje od njihove ponudbe, zaradi česar se na mnogih prostih delovnih mestih ne zaposli strokovnjak zelenega profila. Omenjeno neskladje na trgu dela namiguje na sklep, da v Sloveniji tudi z vidika povpraševanja po delu, primanjkuje ustrezno izobraženih strokovnjakov.

Kot zadnje naj še opozorim, da izobraženost slovenskega prebivalstva in delavcev z vidika trenutne gospodarske razvitosti še ni kritična, vendar pa se zaradi vključevanja Slovenije v integracijske in globalizacijske procese že poraja upravičen dvom v sposobnost naše države za nadaljnji tehnološki razvoj, ki predstavlja temeljni kamen prihodnjega gospodarskega razvoja.

LITERATURA

1. Bassanini Andrea and Scarpetta Stefano: Does Human Capital Matter for Growth in OECD Countries? Economics department working papers No. 282. OECD. [URL: <http://www.oecd.org/eco/wp/online/wp.htm#2001>], 31.01.2001.
2. Bevc Milena: Izobraževanje kot dejavnik kvalitete delovne sile in analiza donosnosti naložb v izobraževanje v Jugoslaviji in po republikah in avtonomnih pokrajinah. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja, 1989. 212 str.
3. Bevc Milena: Ekonomski pomen izobraževanja. Radovljica: Didakta, 1991. 273 str.
4. Bevc Milena: Izobraževanje – najpomembnejša naložba v povečanje kakovosti človeškega dejavnika. Prispevek v: Malačič, Križanič et al.: Ekonomski vidiki kadrovske dejavnosti. Ljubljana: Zveza društev za kadrovske dejavnosti Slovenije, 1995, str. 65- 81.
5. Bevc Milena: Kapital izobrazbe v slovenski industriji. IB revija XXXII, Ljubljana, 1998, 8-9-10, str. 14-25.
6. Bevc Milena: Financiranje, učinkovitost in razvoj izobraževanja. Radovljica: Didakta, 1999. 277 str.
7. Bevc Milena: Znanje in izobraževanje v Sloveniji v luči priključitve EU. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja, 2001. 185 str.
8. Blaug Mark: The Economics of Education and the Education of an Economist. Aldershot: Edward Elgar, 1987. 363 str.
9. Hanžek Matjaž et al.: Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 1998. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, United Nations Development Programme, 1998. 109 str.
10. Hanžek Matjaž et al.: Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 2000-2001. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj, United Nations Development Programme, 2001. 135 str.
11. Jelenc Zoran: Terminologija izobraževanja odraslih. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 1991. 104 str.
12. Jerovšek Janez: Izobrazba in ekonomska uspešnost. Ljubljana: DDU Univerzum, 1980. 253 str.
13. Malačič Janez: Teorija "človeškega kapitala". Ekonomska revija. Ljubljana, 35 (1984), 2-3, str. 271-288.
14. Malačič Janez: Trg dela. Prispevek v: Malačič, Križanič et al.: Ekonomski vidiki kadrovske dejavnosti. Ljubljana: Zveza društev za kadrovske dejavnosti Slovenije, 1995, str. 7-30.

15. Malačič Janez: Statistično ugotavljanje obsega človeškega kapitala, Novo tisočletje – pripravljenost statistike na razumevanje in merjenje novih pojavov. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2001, str. 424-436.
16. Milost Franko: Računovodstvo človeških zmožnosti: Stvarnost ali iluzija? Zbornik referatov – 31. simpozij o sodobnih metodah v računovodstvu, financah in reviziji. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, str. 187-198.
17. Možina Ester et al.: Pismenost, participacija in družba znanja – 4. andragoški kolokvij. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije, 2000. 192 str.
18. Psacharopoulos George, Woodhall Maureen: Education for Development. New York: Oxford University Press, 1985. 337 str.
19. Puzić Tamara: Izobrazbeno – zaposlitveno ujemanje (povezovalni problem) na slovenskem trgu dela. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2001. 60 str.
20. Senjur Marjan: Gospodarska rast in razvojna ekonomika. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1993. 537 str.
21. Snower Dennis J., Booth Alison L.: Acquiring skills. Cambridge University press, 1995. 354 str.
22. Verša Dorotea: Poklicna struktura aktualnega povpraševanja v prvem polletju 2000. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 2000. 22 str.
23. Verša Dorotea: Poklicna struktura povpraševanja po delovni sili v letu 2000. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 2001 a. 28 str.
24. Verša Dorotea: Poklicna struktura aktualnega povpraševanja v letu 2001. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 2001 b. 24 str.

VIRI

1. Državni razvojni program 2001-2006. Poročevalec državnega zbora RS, Ljubljana, 19.01.2002, str. 125-372.
2. Education at a Glance OECD Indicators. Paris: OECD, 2001. 406 str.
3. Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976. 1080 str.
4. Letno poročilo 1998. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 1999. 152 str.
5. Letno poročilo 1999. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 2000. 134 str.
6. Letno poročilo 2000. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 2001. 136 str.

7. Nacionalni program visokega šolstva Republike Slovenije. Poročevalec državnega zbora RS, Ljubljana, 11.12.1997, str. 19-50.
8. Rezultati raziskovanj. Ljubljana: Statistični urad RS, 2000. št.743. 357 str.
9. Rezultati raziskovanj. Ljubljana: Statistični urad RS, 2000. št.744. 82 str.
10. Slovenija v številkah. Ljubljana: Statistični urad RS, 2001. 69 str.
11. Statistične informacije. Ljubljana: Statistični urad RS, 2001. št. 104. 12 str.
12. Statistični letopis RS 1995. Ljubljana: Statistični urad RS, 1995. 606 str.
13. Statistični letopis RS 1996. Ljubljana: Statistični urad RS, 1996. 621 str.
14. Statistični letopis RS 1997. Ljubljana: Statistični urad RS, 1997. 657 str.
15. Statistični letopis RS 1998. Ljubljana: Statistični urad RS, 1998. 659 str.
16. Statistični letopis RS 1999. Ljubljana: Statistični urad RS, 1999. 651 str.
17. Statistični letopis RS 2000. Ljubljana: Statistični urad RS, 2000. 687 str.
18. Statistični letopis RS 2001. Ljubljana: Statistični urad RS, 2001. 662 str.
19. Statistični letopis RS 1992. Ljubljana: Zavod RS za statistiko, 1993. 530 str.
20. Statistični letopis RS 1993. Ljubljana: Zavod RS za statistiko, 1993. 561 str.
21. Statistični letopis RS 1994. Ljubljana: Zavod RS za statistiko, 1994. 652 str.
22. Unesco Statistical Yearbook 1999. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1999. 846 str.
23. Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji 1999. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, enota Eurydice, 1999. 18 str.

PRILOGA

Priloga 1: Struktura prebivalstva v starosti 16-65 let po računski pismenosti – Slovenija v primerjavi z drugimi državami, 90. leta (%)

Država	1. raven	2. raven	3. raven	4/5. raven	Skupaj
Čile	56.4	26.6	14.3	2.6	100
Portugalska	41.6	30.2	23.0	5.2	100
Poljska	39.1	30.1	23.9	6.8	100
SLOVENIJA	35.0	30.4	26.0	8.6	100
Irska	24.8	28.3	30.7	16.2	100
Madžarska	20.5	31.6	31.7	16.1	100
Velika Britanija	23.2	27.8	30.4	18.6	100
Nova Zelandija	20.4	28.9	33.4	17.2	100
ZDA	21.0	25.3	31.3	22.5	100
Švica (It.)	17.0	28.1	37.9	17.0	100
Avstralija	16.8	26.5	37.7	19.1	100
Kanada	16.9	26.1	34.8	22.2	100
Švica (Ne.)	14.2	26.2	40.7	19.0	100
Belgija	16.7	23.0	37.8	22.6	100
Finska	11.0	27.2	42.1	19.7	100
Švica (Fr.)	12.9	24.5	42.2	20.4	100
Nizozemska	10.3	25.5	44.3	19.9	100
Nemčija	6.7	26.6	43.2	23.5	100
Češka	8.9	22.3	37.0	31.9	100
Norveška	7.7	22.0	42.9	27.4	100
Danska	6.2	21.5	43.9	28.4	100
Švedska	6.6	18.6	39.0	35.8	100

Vir: Bevc, 2001, str. 159.

Priloga 2: Struktura prebivalstva v starosti 16-65 let po besedilni pismenosti – Slovenija v primerjavi z drugimi državami, 90. leta (%)

Država	1.raven	2. raven	3. raven	4/5.raven	Skupaj
Čile	50.1	35.0	13.3	1.6	100
Portugalska	48.0	29.0	18.5	4.4	100
Poljska	42.6	34.5	19.8	3.1	100
SLOVENIJA	42.2	34.5	20.1	3.2	100
Madžarska	33.8	42.7	20.8	2.6	100
Švica (Ne.)	19.3	35.7	36.1	8.9	100
Švica (It.)	19.6	34.7	37.5	8.3	100
Češka	15.7	38.1	37.8	8.4	100
Irska	22.6	29.8	34.1	13.5	100
Velika Britanija	21.8	30.3	31.3	16.6	100
Švica (Fr.)	17.6	33.7	38.6	10.0	100
Nemčija	14.4	34.2	38.0	13.4	100
Belgija	18.4	28.2	39.0	14.3	100
ZDA	20.7	25.9	32.4	21.1	100
Danska	9.6	36.4	47.5	6.5	100
Nova Zelandija	18.4	27.3	35.0	19.2	100
Avstralija	17.0	27.1	36.9	18.9	100
Kanada	16.6	25.6	35.1	22.7	100
Nizozemska	10.5	30.1	44.1	15.3	100
Finska	10.4	26.3	40.9	22.4	100
Norveška	8.5	24.7	49.2	17.6	100
Švedska	7.5	20.3	39.7	32.4	100

Vir: Bevc, 2001, str. 158.

Priloga 3: Struktura prebivalstva v starosti 16-65 let po dokumentacijski pismenosti – Slovenija v primerjavi z drugimi državami, 90. leta (%)

Država	1.raven	2. raven	3. raven	4/5.raven	Skupaj
Čile	51.5	35.4	11.7	1.5	100
Portugalska	49.1	31.0	16.6	3.2	100
Poljska	45.4	30.7	18.0	5.8	100
SLOVENIJA	40.9	31.8	22.0	5.3	100
Madžarska	32.9	34.2	25.0	8.0	100
Irska	25.3	31.7	31.5	11.5	100
Nova Zelandija	21.4	29.2	31.9	17.6	100
Velika Britanija	23.3	27.1	30.5	19.1	100
ZDA	23.7	25.9	31.4	19.0	100
Švica (It.)	17.5	30.7	38.3	13.6	100
Švica (Ne.)	18.1	29.1	36.6	16.1	100
Švica (Fr.)	16.2	28.8	38.9	16.0	100
Avstralija	17.0	27.8	37.7	17.4	100
Kanada	18.2	24.7	32.1	25.1	100
Češka	14.3	28.0	38.1	19.6	100
Nemčija	9.0	32.7	39.5	18.9	100
Belgija	15.3	24.2	43.2	17.2	100
Finska	12.6	24.1	38.1	25.1	100
Nizozemska	10.1	25.7	44.2	20.0	100
Danska	7.8	24.2	42.6	25.4	100
Norveška	8.6	21.0	40.9	29.4	100
Švedska	6.2	18.9	39.4	35.5	100

Vir: Bevc, 2001, str. 159.

Priloga 4: Razvrščanje izobraževalnih programov v stopnje in ravni glede na mednarodno standardno klasifikacijo izobraževanja ISCED 1997

Stopnje in ravni izobraževanja	Starost	Trajanje	ISCED-97
Predšolska vzgoja	3-6		0
Osnovnošolsko izobr., razredna stopnja	7-11	4 leta v osemletki	1
Osnovnošolsko izobr., prvi dve obdobji	6-12	6 let v devetletki	1
Osnovnošolsko izobr., predmetna stopnja	12-15	4 leta v osemletki	2A
Osnovnošolsko izobr., tretje obdobje	13-15(16)	3 leta v devetletki	2A
Nižje poklicno izobr.	15-17.5	2.5 leti	3C
Srednje poklicno izobr.	15-18	3 leta	3C
Srednje strokovno izobr.	15-19	4 leta	3B
Poklicno-tehniško izobr.	15-20	3+2 leti	3B
Srednje splošno izobr.	15-19	4 leta	3A
Poklicni tečaji	Od 19 dalje	1 leto	4B
Maturitetni tečaj	Od 19 dalje	1 leto	4A
Izobr. za mojstrski izpit	Od 22 dalje	Ni določeno	4C
Višje strokovno izobr.	19-21	2 leti	5B – kratki programi
Višješolsko izobr.	19-21/22	2 do 3 leta	5A – kratki programi
Visokošolsko strokovno izobr.	19-22/23	3 ali 4 leta	5B – dolgi programi
Dodiplomsko univerzitetno izobr.	19-23/25	4 do 6 let	5A – dolgi programi
Specialistični študij	Od 22	1 do 2 leti	5B – druga diploma
Magistrski študij	Od 23	2 leti	5A – druga diploma
Doktorski študij	Od 23	4 leta	6
Doktorski študij po magistrskem študiju	Od 25	2 leti	6

Vir: Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji, 1999, str. 15-18.

Pojasnila k ISCED97:

- 0 predprimarno izobraževanje, ni obvezno.
- 1 primarno izobraževanje (prva stopnja osnovnega izobraževanja).
- 2 nižje sekundarno izobraževanje (druga stopnja osnovnega izobraževanja); programi namenjeni dokončanju osnovnega izobraževanja; nadalje jih razvrščamo glede na to, kakšno nadaljnjo poklicno oziroma izobraževalno pot omogočajo na: 2A – splošno, 2B – predpoklicno, 2C – poklicno.
- 3 višje sekundarno izobraževanje; začetek po končanem rednem obveznem izobraževanju; nadalje jih delimo na: 3A – programi, ki omogočajo neposreden dostop do visokošolskih programov univerzitetnega tipa (5A, 6), 3B - programi, ki omogočajo neposreden dostop do visokošolskih programov strokovnega tipa (5B), 3C – programi, ki ne omogočajo dostopa do višjega in visokega šolstva, ampak dostop do trga dela ali programov na ravni 4 ali višjih programov na ravni 3.
- 4 posekondarno izobraževanje, ki ni terciarno; programi namenjeni pripravi za študij na ravni 5, najpogosteje za študente z zaključeno ravni 3, ki pa ne omogoča direktnega dostopa do ravni 5; nadalje se delijo na: 4A – programi, ki pripravljajo udeležence za vstop v programe 5A in 6, 4B – programi namenjeni neposrednemu vstopu na 5B, 4C – programi, ki omogočajo vstop na trg dela.
- 5 prva stopnja terciarnega izobraževanja; na te programe se lahko vstopi pod vpisnimi pogoji; trajanje programa od 2 leti dalje; nadaljnja delitev programov na: 5A – programi zagotavljajo teoretično osnovo in študij na akademskih stopnjah, trajajo od 3 do 6 let, 5B – programi so krajši od programov na 5A, prilagojeni so bolj praktično
- 6 druga stopnja terciarnega izobraževanja; programi namenjeni zahtevnejšemu študiju in izvirnim raziskavam, vodijo do znanstvenih naslovov.

Priloga 5: Rezultati preizkusov domnev o parametrih regresijske funkcije

	Ocenjena vrednost	t preizkus	Stopnja tveganja (dvostranska)
Regresijska konstanta (a)	6.844	4.428	0.007
Regresijski koeficient (b)	7.119	1.978	0.105

Vir: Lastni izračuni.

Priloga 6: Shema in formuli za izračun parametrov enačbe trenda za napoved časa v katerem bo vrednost spremenljivke $y_t = 12$ let šolanja

	Leto (t)	Tehnični čas (X)	X^2	Povprečno število let šolanja (Y)	$X \cdot Y$
	1993	-3	9	9.7	-29.1
	1994	-2	4	9.8	-19.6
	1995	-1	1	9.8	-9.8
	1996	0	0	9.9	0
	1997	1	1	10.0	10.0
	1998	2	4	10.0	20.0
	1999	3	9	10.1	30.3
Σ	-	0	28	69.3	1.8

Vir: Tabela 3 na strani 21.

Enačba za oceno regresijske konstante (a):

$$a = \frac{\sum Y}{n}$$

kjer je: a – ocena regresijske konstante

$\sum Y$ – vsota vrednosti spremenljivke Y

n – število enot

Enačba za oceno smernega koeficienta linearnega trenda (b):

$$b = \frac{\sum Y \cdot X}{\sum X^2}$$

kjer je: b – ocena smernega koeficienta linearnega trenda

$\sum Y \cdot X$ – vsota zmnožkov vrednosti Y in X v posameznem letu

$\sum X^2$ – vsota kvadratov vrednosti spremenljivke X

Priloga 7: Indeks človekovega razvoja za leto 1998 in rang držav

Rang		Indeks pričakovane dolžine življenja	Izobrazbeni indeks	Indeks BDP	Indeks človekovega razvoja
Države z visoko stopnjo človekovega razvoja					
1	Kanada	0.90	0.99	0.91	0.935
2	Norveška	0.89	0.98	0.93	0.934
3	ZDA	0.86	0.97	0.95	0.929
4	Avstralija	0.89	0.99	0.90	0.929
5	Islandija	0.90	0.96	0.92	0.927
6	Švedska	0.90	0.99	0.89	0.926
7	Belgija	0.87	0.99	0.91	0.925
8	Nizozemska	0.88	0.99	0.90	0.925
9	Japonska	0.92	0.94	0.91	0.924
10	VB	0.87	0.99	0.89	0.918
11	Finska	0.87	0.99	0.89	0.917
12	Francija	0.89	0.97	0.89	0.917
13	Švica	0.90	0.93	0.92	0.915
14	Nemčija	0.87	0.96	0.90	0.911
15	Danska	0.85	0.97	0.92	0.911
16	Avstrija	0.87	0.95	0.91	0.908
17	Luxemburg	0.86	0.89	0.97	0.908
18	Irska	0.86	0.96	0.90	0.907
19	Italija	0.89	0.93	0.89	0.903
20	Nova Zelandija	0.97	0.98	0.86	0.903
25	Grčija	0.89	0.91	0.82	0.875
28	Slovenija	0.83	0.93	0.83	0.864
30	Barbados	0.86	0.91	0.80	0.858
35	Argentina	0.80	0.91	0.80	0.837
40	Slovaška	0.80	0.91	0.76	0.825
45	Združeni arabski emirati	0.83	0.73	0.86	0.810
Države s srednjo stopnjo človekovega razvoja					
49	Hrvaška	0.80	0.88	0.70	0.795
52	Litva	0.75	0.92	0.70	0.789
57	Belorusija	0.72	0.93	0.69	0.781
60	Bolgarija	0.77	0.90	0.65	0.772
64	Romunija	0.75	0.88	0.67	0.770
70	Gruzija	0.80	0.90	0.59	0.762
78	Ukrajina	0.73	0.92	0.58	0.744
94	Albanija	0.80	0.78	0.56	0.713

Vir: Hanžek et al., 2001, str. 24.

Priloga 8: Izračun izobrazbenega indeksa Slovenije za leto 1995 po metodologiji Razvojnega programa Združenih narodov

Stopnja pismenosti $_{1995,SLO} = 96\%$ ($\frac{2}{3}$ indeksa)

Bruto vpisni količnik osnovnega, srednjega in visokega izobraževanja $_{1995,SLO} = 74\%$
($\frac{1}{3}$ indeksa)

Meji za: - pismenost odraslih: 0% in 100%
- vpisni količnik: 0% in 100%

$$\begin{aligned} \text{Indeks izobrazbe} &= \frac{2}{3} \frac{(\text{dejanska stopnja pismenosti}_{1995,SLO} - \text{minimalna stopnja pismenosti})}{(\text{maksimalna stopnja pismenosti} - \text{minimalna stopnja pismenosti})} \\ &+ \frac{1}{3} \frac{(\text{dejanski bruto vpisni kolicnik}_{1995,SLO} - \text{minimalni vpisni kolicnik})}{(\text{maksimalni vpisni kolicnik} - \text{minimalni vpisni kolicnik})} = \frac{2}{3} \frac{(96\% - 0\%)}{(100\% - 0\%)} + \frac{1}{3} \frac{(74\% - 0\%)}{(100\% - 0\%)} \\ &= 0.887 \end{aligned}$$

Vir: Hanžek et al., 1998, str. 15.

Priloga 9: Število in delež prijavljenih potreb po delavcih v Sloveniji glede na sektor dejavnosti delodajalca* - leta 1998, 1999, 2000 in prva polovica leta 2001

Sektor dejavnosti		Kmetijski	Nekmetijski	Storitveni	Skupaj	
Leto	1998	Št.	1357	64235	75862	142636
		%	0.9	45.0	53.2	100.0
	1999	Št.	1524	64159	82745	148494
		%	1.0	43.2	55.7	100.0
	2000	Št.	1606	66031	87223	154911
		%	1.0	42.6	56.3	100.0
	I, 2001	Št.	1046	30892	41843	73786
		%	1.4	41.9	56.7	100.0

- Do manjše razlike do 100% prihaja zaradi kategorije nerazvrščeni.

Viri: Letna poročila Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje 1998, 1999, 2000. Verša, 2001 b, str. 15.

* V kmetijski sektor sodijo dejavnosti: kmetijstvo, gozdarstvo in ribištvo. V nekmetijski sektor sodijo: rudarstvo, predelovalne dejavnosti, oskrba z elektriko, plinom ter vodo in gradbeništvo. V storitveni sektor pa so vključene dejavnosti: trgovina, popravila motornih vozil, izdelki široke porabe, gostinstvo, promet, skladiščenje in zveze, finančno posredništvo, poslovanje z nepremičninami, najem in poslovne storitve, dejavnosti javne uprave, obrambe in obveznega socialnega zavarovanja, izobraževanje, zdravstvo in socialno varstvo, druge javne, skupne in osebne storitvene dejavnosti.

Priloga 10: Povprečno trajanje ponujene zaposlitve za določen čas v prijavljenih potrebah v letu 2000

SKP koda	Naziv poklicne skupine SKP	Povprečno trajanje ponujene zaposlitve za določen čas v mesecih
1	Zakonodajalci, visoki vladni uradniki, menedžerji	14.0
2	Strokovnjaki	11.3
3	Tehniki in drugi strokovni sodelavci	8.4
4	Uradniki	7.0
5	Poklici za storitve, prodajalci	7.0
6	Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci	7.6
7	Poklici za neindustrijski način dela	7.2
8	Upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci	5.5
9	Poklici za preprosta dela	3.8
	Skupaj	7.6

Vir: Verša, 2001 a, str. 11.

Priloga 11: Poklicna struktura povpraševanja po delu po sektorjih dejavnosti delodajalca v prvem polletju 2001

SKP koda	Naziv poklicne skupine SKP	Struktura povpraševanja po sektorjih dejavnosti (%)		
		Kmetijski sektor	Nekmetijski sektor	Storitveni sektor
1	Zakonodajalci, visoki vladni uradniki, menedžerji	1.7	1.6	3.6
2	Strokovnjaki	5.1	4.7	16.5
3	Tehniki in drugi strokovni sodelavci	5.3	7.6	14.9
4	Uradniki	3.9	3.2	9.1
5	Poklici za storitve	15.3	3.3	25.2
6	Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci	19.6	0.1	0.3
7	Poklici za neindustrijski način dela	4.1	34.2	8.4
8	Upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci	10.2	15.2	8.1
9	Poklici za preprosta dela	34.8	30.1	13.9
	Skupaj	100.0	100.0	100.0

Vir: Verša, 2001 b, str. 16.

Priloga 12: Potrebe po delavcih glede na zahtevana dodatna znanja po glavnih poklicnih skupinah SKP v prvem polletju 2000

Koda SKP	Naziv poklicne skupine SKP	Delež posameznega pogoja v potrebah po delavcih (%)			
		Znanje tujega jezika	Znanje računalništva	Ostala znanja	Vozniški izpit
1	Zakonodajalci, visoki vladni uradniki, menedžerji	42.7	41.9	4.1	38.6
2	Strokovnjaki	32.4	37.8	3.9	25.9
3	Tehniki in drugi strokovni sodelavci	30.8	33.5	3.5	40.8
4	Uradniki	21.0	32.0	3.9	31.4
5	Poklici za storitve, prodajalci	13.8	9.9	5.5	23.5
6	Kmetovalci, gozdarji, ribiči, lovci	2.8	3.5	7.0	31.5
7	Poklici za neindustrijski način dela	3.5	2.0	11.2	26.8
8	Upravljalci strojev in naprav, inustrijski izdelovalci in sestavljalci	4.5	0.9	6.5	30.5
9	Poklici za preprosta dela	2.0	0.6	5.7	14.2
	Skupaj	13.3	13.4	6.3	26.5

Vir: Verša, 2000, str. 17.

Priloga 13: Registrirana brezposelnost po stopnjah izobrazbe v obdobju od 1997 do 2000

		Skupaj	Stopnja izobrazbe				
			I.-II.	III.-IV.	V.	VI.	VII.
Povprečje 1997	št.	125190	59009	35124	25537	3326	2194
	%	100.0	47.1	28.0	20.4	2.7	1.8
Povprečje 1998	št.	126079	59147	34902	26330	3358	2342
	%	100.0	46.9	27.7	20.9	2.7	1.9
Porast 97/98	abs.	889	138	-222	793	32	148
	rel.	0.7	0.2	-0.6	3.1	1.0	6.8
Povprečje 1999	št.	118951	56506	32855	24532	2928	2130
	%	100.0	47.5	27.6	20.6	2.5	1.8
Porast 98/99	abs.	-7128	-2641	-2047	-1798	-430	-212
	rel.	-5.7	-4.5	-5.9	-6.8	-12.8	-9.1
Povprečje 2000	št.	106602	50357	29033	22421	2592	2199
	%	100.0	47.3	27.2	21.0	2.4	2.1
Porast 99/00	abs.	-12349	-6149	-3822	-2111	-336	69
	rel.	-10.4	-10.9	-11.6	-8.6	-11.5	3.2

Viri: Letno poročilo 1998, 1999, str. 61. Letno poročilo 1999, 2000, str. 39. Letno poročilo 2000, 2001, str. 37.

Priloga 14: Shema in formula za izračun Spearmanovega koeficienta korelacije ranga (r_s) za povezanost med številom registrirano brezposelnih oseb in njihovo doseženo stopnjo izobrazbe v Sloveniji za leto 2000

X	Y	R_X	R_Y	dR	dR^2
I.-II.	50357	1	5	4	16
III.-IV.	29033	2	4	2	4
V.	22421	3	2	-1	1
VI.	2592	4	3	-1	1
VII.	2199	5	1	-4	16
Σ	106602	-	-	-	38

kjer je: X – stopnja izobrazbe

Y – povprečje registrirano brezposelnih

R_X – rang po znaku X

R_Y – rang po znaku Y

$dR = R_Y - R_X$ - razlika med rangoma

$dR^2 = (R_Y - R_X)^2$ - kvadrat razlike med rangoma

Vir: Priloga 13.

Obrazec za izračun Spearmanovega koeficienta korelacije ranga:

$$r_s = 1 - \frac{6 \cdot \sum dR^2}{n(n-1)}$$

kjer je: r_s – Spearmanov koeficient korelacije ranga

$\sum dR^2$ – vsota kvadratov razlik med rangoma

n – število enot